

EMILI POL i CONEJOS

MEMÒRIES DE CARDEDEU

Associació
de Jubilats
de Cardedeu

MEMÒRIES DE CARDEDEU

PRÒLEG

Les meves memòries tenen relació amb Cardedeu i la seva gent. Les paraules que podeu llegir expliquen els fets que vaig viure des de l'any 1929, quan jo vaig néixer, fins que es va acabar la guerra –del 1936 al 1939– i els primers temps de la postguerra.

Espero i desitjo que aquest treball meu sigui important sobre tot per la noves generacions de cardedeuencs o per persones interessades en els fets que varen succeir en aquella època, tan tràgics, que varen marcar la joventut dels que la vàrem viure. Potser per els més joves alguns d'aquests records personals, que varen passar fa més de setanta cinc anys, siguin un descobriment o novetat, ja que les coses han anat canviat tant que poden semblar fantasies. La revisió d'aquesta part de les meves memòries ha estat feta durant els mesos d'agost i setembre del 2014.

La totalitat de les memòries, de la meva vida a Cardedeu i de la meva estada a Veneçuela estan dipositades en l'Arxiu de la Memòria Popular de la Roca.

EMILI POL i CONEJOS

ABANS DE LA GUERRA CIVIL

ARRIBO AL MÓN

Vaig néixer a Cardedeu el 29 de Març del 1929. El meu pare, Francisco, treballava de paleta i era fill de Santa Coloma de Farners. El meu avi patern fou el meu padrí i em va posar el mateix nom que ell: Emilio, si bé tots em deien Miliu, i més tard a l'escola Emili. La meva mare, *Basília* treballava a la fàbrica del senyor Borràs. No vaig arribar a conèixer l'avi matern, en Jaume, que morí en una pedrera de Caldes de Montbui, a on havia nascut la primera de les tres filles, la meva mare, i més tard, quan es va casar l'àvia per segona vegada amb un germà de l'avi, tingueren dues filles, la tia Pepita i la tia *Rosita*. L'àvia es deia Eulàlia, més tothom la coneixia per la Laieta, ella fou la meva padrina.

A casa no recordo que es parlés del meu bateig. Seria una cerimònia senzilla i no crec pas que es tiressin molts confits, ni repiquessin massa les campanes com feien en els batejos dels rics, perquè a casa érem treballadors.

El pare tenia un parell de sabates que sols se les posava alguns diumenges i dies de festa; per treballar portava espadenyes i en tenia unes altres de noves que feia servir aquells diumenges que no havia d'anar tan mudat. També tenia una gorra per treballar, i crec que en tenia una altra de més nova per les festes.

La gorra era utilitzada per els obrers i camperols. El barret era un símbol de categoria i que sols el lluïen els rics; de la barretina catalana només recordo haver-la vista a Santa Coloma de Farners, poble dels avis, al cap d'algun vell pagès. Per cert que el barret va desaparèixer per complert al començar la guerra Civil, i no es va tornar a veure fins després d'acabada la mateixa.

No recordo molt bé el que menjàvem, sé que la carn era de be, mai de vedella, i que, a casa, com molts treballadors, teníem uns quants conills i gallines dins d'unes gàbies per engreixar-los. De tant en tan, matàvem un conill i per Nadal i la Festa Major el pollastre rostit no hi faltava. El pare i molts obrers, tenien un petit hort on treballaven en sortir de l'obra. Cavaven, fangaven i regaven les patates, les mongetes, els tomàquets i les altres verdures. S'obtenien així unes excel·lents i fresques verdures que ajudaven molt a l'economia domèstica. Sembla que anys enrere encara era pitjor, doncs el pare ens explicava que, a casa seva, no sempre podien comprar llet, era un article de luxe per a quan estaven malalts, la carn tampoc estava al seu abast.

LA SITUACIÓ POLÍTICA ALS ANYS 30

Jo tindria dos anys quan es va proclamar la República. Naturalment que no recordo res en absolut; més tard si que en vaig sentir parlar d'aquells importants fets que tingueren com conseqüència la fugida del Rei i la família reial cap a l'exili d'Itàlia. El Rei era Alfons XIII, besavi de l'actual monarca espanyol, Felip VI.

Tinc uns records molt pobres de detalls dels fets d'Octubre del 34. Per la carretera hi havien grups de gent que comentaven les notícies de la ràdio i dels que tenien informació de "bona mà". A casa estaven tots molt preocupats pel que podria passar i, seria aquell dia, quan deuria haver sentit, per primera vegada, el nom d'en Lluís Companys, que era el President de la Generalitat, i també d'en Francesc Macià que tingué un paper molt important l'any 31 quan anuncià la República Catalana, la qual, no arribà a funcionar.

Després del fets del 6 d'Octubre, el pare fou nomenat Conseller de l'Ajuntament de Cardedeu, essent el *tío* Salvador Arquer, l'alcalde. Si bé sovint anava a les reunions, a la Casa de la Vila, no recordo que a casa se'n parlés massa, i crec que el nomenament no va agradar pas a la mare.

Cada dia era més evidents les grans diferències entre els grups de les dretes i els de les esquerres. Ni els uns ni els altres volien donar el seu braç a tòrcer, i si els uns estaven contents perquè manaven, els altres no podien acceptar la derrota i el record d'aquells que estaven empresonats, començant pel President Companys i els que estaven al seu costat.

Recordo les pintades a les parets del poble que demanaven "LLIBERTAT PER ELS PRESOS POLÍTICS". Després de les eleccions del Febrer del 36, aquests foren alliberats, i es va escollir un altre ajuntament. Es curiós que el qui més tard seria el meu sogre, Rafael Faiget i Jordà, fos nomenat conseller i el meu pare quedés fora de l'Ajuntament.

EM VAIG FENT GRAN

Mentrestant a casa havíem augmentat la família. Per l'agost, havia nascut el meu primer germà, en Joan. Per ser el gran, jo era l'hereu i les mostres de gelosia foren inevitables, doncs ja no estava sol. Em va tocar gronxar-lo moltes vegades, quan plorava i no volia dormir, si l'havia de cuidar no podia jugar, que era el que més m'agradava.

Quan va ser l'hora de començar d'anar al col·legi em van portar als pàrvuls, vulgarment coneguts com "els caganers"; per sort, em va tocar la senyoreta Montserrat, que fou una excel·lent mestra i que sempre he recordat molt agradablement.

Per cert, que el primer dia de col·legi, l'àvia, que m'acompanyava, em va donar una pruna que em vaig posar a la butxaca i, com que estava bastant espantat, no me'n vaig recordar, fins que em vaig sentir la cuixa molla, doncs, la pruna, que era bastant madura, es va aixafar.

El col·legi estava situat darrera del campanar de l'església, al costat de l'abandonada capella de Sant Corneli, que deien feien servir de presó, més no sé si tal cosa seria veritat. En sortir solíem passar pels Escorralots, bastant bruts i amb poca llum, com que érem petits sempre hi jugàvem i corriem, tot i que, a vegades, hi havia passat por al tractar-se d'un espai tan fosc.

També d'aquella època, guardo una foto que ens vàrem fer al Remei de Palau amb els pares i en "Catafal" amb la seva muller, la Maria, i jo al davant lluint un bastonet que m'havien firat. El viatge el férem amb tartana, que era un carruatge que segurament avui ha desaparegut, més en aquella època i, sobre tot a pagès, fou molt útil. Encara després de la guerra, fou utilitzat; més avui dia l'automòbil l'ha fet desaparèixer.

Els diumenges, després de dinar, gairebé sempre arròs a la cassola, anàvem a doctrina a l'església, i més tard tocava secció de cine al local de l'Esbarjo. Las pel·lícules eren mudes, algunes de riure i altres de cowboys. Tenien uns rètols que calia llegir al mateix temps que veiem l'acció de la pel·lícula; passàvem unes tardes molt distretes i tornàvem feliços a casa.

Per les vacances, solíem anar a la Riera. Ens rentàvem els peus i pescàvem, o intentàvem pescar; no crec que mai ho aconseguísim. També anàvem a jugar als Pinetons. L'abril del 35 fou un esdeveniment la notícia ja que hi havien instal·lat quatre gronxadors metàl·lics i dos jocs d'anelles per a fer gimnàstica, tots correguérem cap a estrenar-los després de fer una estona de cua. També eren un esdeveniment les fires; l'una era per Sant Isidre, i l'altre pel desembre, li deien la fira del torrons. S'instal·laven unes parades en el carrer de Sant Antoni i ens les miràvem embadalits mentre passejàvem amunt i avall més d'una vegada.

A la Riera s'hi exposaven els animals, principalment cavalls, i també hi donàvem un tomb. Els pagesos feien els seus negocis de compra-venda i, per a nosaltres, la fira representava un dia sense escola.

Tampoc les fires d'avui dia no són pas igual que les d'abans; setanta o vuitanta anys enrere, els costums eren naturalment diferents, i la moderna i actual fira de Sant Isidre no té res a veure amb les fires de la meva infantesa .

Un altre i simpàtic record té relació amb les festes o millor dit, amb les vigílies de les mateixes. Quan sortíem de l'escola cantàvem aquella cançoneta que deia més o menys així:

"Demà és festa,
Sant Joan la fa,
agafa una escopeta
i se'n va a caçar;
tira un tiro,
mata un pardal,
vestit de general,
troba una monja
vestida de taronja...."
troba un capellà,
i li dóna un tros de pa...

Suposo que continuava, mes no me'n recordo pas. Si recordo que la gent ens parava i preguntava quin Sant era el dia següent. Aquesta es una d'aquelles coses que han desaparegut fa molts anys, i que ara semblaran potser ridícules.

Quan s'acostava Nadal, era costum d'anar escalfant el tió, un tros de llenya o una soca, per a tenir-lo preparat pel dia 25 de Desembre que, després de fer-nos resar un parenostre, i mentre el pegàvem, amb un bastó li cantàvem allò que deia:

"Tió , tió, caga tió,
una barra de torrons
i una ampolla de xampany,
de tant en tant,
que vagi cagant...."

Esverats, trèiem el drap que tapava el tió i anaven apareixent tots els articles que posaríem a taula aquest dia tan assenyalat. Érem tant innocents que no sospitàvem res del per què, després de cada "cagada", haviem de sortir del lloc on estava el tió caganer. Naturalment fou més tard quan descobrírem que els pares eren qui posaven les coses que ens donava el tió, mentre resàvem. La senyal que el tió havia acabat la caguera, era un piló de cendra que sortia en retirar el drap que el tapava. Començava aleshores el dinar de Nadal, que era tot un esdeveniment, ja que dins de les limitades possibilitats econòmiques de la família es menjava com poques vegades a l'any.

Per Nadal era obligat anar a veure els Pastorets. No vol dir que fos obligatori, però, a l'Esbarjo i també al Casino, es feia una representació per actors locals que feien les delícies de petits i grans, amb les peripècies dels pastors i dels dimonis, Sant Josep i la Mare de Déu. Sempre hi anava molta gent. També s'acostumava a visitar aquelles cases que tenien pessebre o naixements.

La qualitat i el bon gust anaven d'acord amb la butxaca de cadascú i el refrany de: PER NADAL QUI RES NO ESTRENA, RES NO VAL, no era aplicat per tothom. Molts no estrenaven, no perquè no volien, sinó perquè no podien.

Després de Nadal, ja estàvem a dos passos dels Reis. Per la vigília els anàvem a esperar. Ens preparàvem fent uns fanals amb canyes adornats amb papers de colors. A dalt, hi posàvem una espelma que enceníem amb un misto. Era molt bonic veure totes aquestes llums que portàvem els menuts, tothom preguntava per on sortien els Reis; els uns deien que per la Serreta, d'altres que per la Penya, o per la carretera de Llinars o Granollers.

Era en ple hivern, generalment feia molt fred i molts teníem penellons als peus que ens molestaven d'allò més, i tot i amb això no deixàvem de cantar, al principi amb entusiasme, més tard ja no tant:

Els Tres Reis de l'Orient
Porten coses , porten coses,
Els Tres Reis de l'Orient
Porten coses a la gent.
Quan els Reis han passat,
Moltes coses moltes coses,
Quan els Reis han passat,
Moltes coses han deixat

I els més grans, canviaven l'última part per la següent:

Són els pares d'amagat...

Després d'una bona caminada, i desenganyats per no haver vist als Reis, tornàvem a casa. Havíem arribat a la nit màgica, la més meravellosa de les nits i calia anar a dormir aviat, sense deixar de posar un bocí de pa i un got d'aigua al balcó a fi que els Reis i els seus cavalls o camells poguessin menjar i beure.

Costava una mica poder adormir-se, però quan ens despertàvem al matí i ens deien que els Reis ja havien passat, corríem cap al balcó, encara que fes fred, i a l'obrir la porta, ens trobàvem amb la joiosa sorpresa dels joguets que ens havien deixat. Personalment vaig tenir la sort que jo era el primer fill, el primer nét i el primer nebot per alguns cosins i oncles i els Reis foren sempre molt generosos.

La mare em deixava jugar el dia de Reis, més l'endemà els havia de guardar per jugar-hi "quan estigués malalt"....

Aquesta diada era també molt trista per a molts, ja que els Reis no solien ser pas massa generosos amb els pobres, i com que si un s'havia portat bé li duïen coses; els que no rebien gairebé res no eren ben mirats pels que rebien regals ja que es pensaven que era a causa que no s'haurien portat bé, o bé perquè haurien

tingut un mal comportament, ja que els Reis vigilaven molt bé tot el que fèiem—. Molts nens, per altra part, no entenien que els Reis haguessin passat de llarg per casa seva, si havien tingut un bon comportament durant tot l'any per què no tenien regals es preguntaven, mentre que els nens rics sempre rebien molts joguets, encara que fessin malifetes.

Quan un recorda els joguets que teníem abans, i els compara amb els que tenen els nostres néts avui dia, per la seva quantitat i qualitat, ens adonem del canvi tan gran que hi ha hagut i de com han canviat les coses! Aquells temps, les pilotes eren de drap i serradures, no tots les tenien de goma. Les nines de les nenes era de cartró —les més pobres eren les *pepes* de deu—. Els cotxes i camions de llauna si es movien era per la corda que donàvem a mà. No sols eren escassos, també eren bastant ordinaris. Gairebé era la única diada en que es rebien joguets ; naturalment parlo de casa, i jo no em podia queixar, però no tots els amics podien dir el mateix .

Si faltaven els joguets, no faltaven les ganes de jugar. Per els volts de la casa, i principalment els vespres de l'estiu, jugàvem a "cuit a amagar". Amb bales de pedra i baletes de fang , jugàvem a "baliues" . A "flèndit" amb una peça plana de ferro i fent sortir d'un cercle als "cromos" , que col·leccionàvem de les capsas de mistos i de la xocolata. Amb pilota jugàvem a "l'oua" o a " gepas". Jugàvem amb el cèrcol, i les canyes es convertien en cavalls per córrer sense parar. Els més grans jugàvem "a la una la mimula, a las dos salt del gos", etc. i fins i tot passàvem l'estona fent "la marranxa" amb les noies del veïnat.

Aquestes tenien uns altres jocs més femenins naturalment, saltaven a corda i també cantaven allò de: *Mi pelota salta i bota, si se me rompió ya tengo otra...* O jugant amb la corda allò de: *El cocherito leré, me dijo anoche leré...* Una de les coses que més els agradava jugar, era amb la cuina fent dinars, o jugant a papes i mames.

Actualment, els nens i nenes ja no juguen als carrers. Aquelles cançons s'han perdut, i d'aquells jocs de la nostre infantesa no en tenen coneixement els nois i noies d'avui dia, aquells jocs ningú els deu recordar. Tampoc ho permeten els carrers plens de cotxes.

Dues germanes de l'àvia Laieta vivien a Veneçuela, una neboda, la *Rosita* casada amb Antonio natural de les illes Canàries, van passar una bona temporada a Cardedeu. Dos fills —eren cosins de la mare— anaren a la Salle de la Bonanova, i al nostre poble varen néixer dos cosins més, en *José i la Maruja*. Els pares els visitaven sovint i el pare estava molt engrescat pel que explicaven del clima primaveral de la capital de Veneçuela i del bé que allà es guanyaven la vida.

Secretament, el pare anà estalviant per tal de reunir els diners necessaris per al viatge. Amb la guerra això ja no fou possible i no crec pas que el pare tingués ja reunida la quantitat necessària per anar a Veneçuela.

Per altra banda, el pare començà a construir una casa als Estalvis. Era una casa senzilla i modesta. Al sortir de l'obra, anava cap a la casa en construcció i els diumenges aprofitava tot el dia, més a l'estiu que els dies eren més llargs. Feu un gran sacrifici, i per culpa de la guerra no pogué acabar-la com desitjava. La construcció de la casa potser fos la causa de deixar córrer l'idea d'emigrar a Veneçuela. Passats bastants anys, el 1951, va marxar definitivament.

Era un orgull pel pare, explicar que ell havia treballat a l'Exposició Internacional de Barcelona, fent de paleta, i també participà a la construcció de l'estadi de Montjuic, dues obres extraordinàries a l'any 29. Més endavant també treballà al camp d'aviació del Prat construint uns hangars per els avions.

El bateig del meu germà Joan, fou molt més lluït que el meu. Fou escollit per padrí l'oncle Pagès de Cerdanyola, casat amb una tia de la mare. Tenien un negoci de materials de construcció i gaudien d'una bona situació econòmica. Acceptà el padrinatge amb una sola condició, el nen es diria Joan com ell i com tots els que ell havia apadrinat.

Les campanes varen tocar de valent i els confits van anar a dojo. El convit també fou excel·lent, d'acord amb la categoria del padrí. Per cert, que la padrina fou l'avia Maria, de Santa Coloma, i la pobre dona no estava pas en condicions de poder ajudar amb les despeses de la festa, doncs si l'avi encara treballava, sempre guanyà molt poc i anaven molt justos de diners.

Uns mesos després nasqué el meu cosí Ventura Ribalta i Arquer. Era el primer fill del matrimoni, i el primer nét del *tío* Salvador. Els pares Joan Ribalta i Ros i Maria Arquer prepararen un bateig molt lluït, del qual se'n parlà a una bona temporada.

Passat l'hivern s'apropava la primavera. Els dies començaven a ésser més llargs. Aviat tornarien a florir els ametllers del camí de la Granja Viadé, i les orenetes i els pardals tornarien a voleiar sobre el cel de Cardedeu. Per Sant Josep, tindríem crema per postres. A més aquell dia podríem menjar molts caramels, ja que acostumàvem anar a les cases que tenien Joseps, *Pepites* i *Pepitos* per felicitar-los i rebre un o dos caramels. Això passava també per altres sants, Joan, Pere, Maria, etc.

Un temps abans de Pasqua, anàvem a assajar las cançons que cantaríem la nit del dissabte, el diumenge i el dilluns. Es tractava de l'Orfeó Infantil de Cardedeu, el director del qual era en Joaquim Pous. En primer lloc es cantava a la Casa de la Vila, després a casa del senyor Rector i les altres cases que hi havien participat. Tots portàvem barretina a l'espatlla i les nenes, era un orfeó mixt, portaven un llaç blanc. Recollíem alguns ous i diners que es gastàvem per fer una excursió a la platja amb l'autocar d'en Garriga de Cànoves. Recordo una excursió a Santa Cristina, prop de Blanes i una a Sitges, passant les perilloses costes de Garraf.

Al començar el nou curs escolar em van canviar de col·legi, ara aniria a can Serra, prop de la plaça de l'Amat i amb un nou mestre, el senyor Peris que fou un extraordinari professor, que recordo amb molta simpatia, encara que han passat tants anys.

Teníem un llibre, "LLIÇONS DE COSES" editat per Dalmau Pla i Cargol de Girona, ple de bona poesia i literatura. Va servir molt per a conèixer més la nostra llengua i descobrir algunes coses que mai havíem imaginat.

Sobre la taula o escriptori del mestre, recordo que hi havia penjat un quadre amb una làmina al·legòrica de la República: Una noia agafava una bandera republicana amb els colors vermell, groc i morat, i al costat un lleó; cal afegir que a les aules de les escoles no hi havia cap imatge o símbol religiós.

A mi m'agradaven molt les classes de dibuix que rebíem amb uns excel·lents quaderns que... crec que editava la Generalitat. Naturalment esperàvem les hores d'esbarjo per baixar a jugar, i gairebé tots els dijous a la tarda, si feia bon temps, fèiem excursions als boscos de les afores del poble, o bé al parc d'Els Pinetons .

Si anàvem al bosc, jo procurava cercar farigola, que recollia per dur a casa i que no sé si es feia servir per curar algun mal, mes si recordo que feia molt bon flaire i que a casa era sempre ben rebuda.

Com que les excursions o passejos els fèiem a peu, teníem el costum de cantar, i si bé es cantaven gairebé les cançons que coneixíem, les més populars eren :

Els tres Reis venen de França
I no saben el camí
Tirabuixó senyor Martí.

Una altra era:

El gegant del pi
Ara balla, ara balla,
El gegant del pi
Ara balla pel canti

I també un altra:

El senyor Ramon

Enganya a les criades
 El senyor Ramon
 Enganya a tot el món
 Les bones criades
 Quan se'n van al llit
 Tururut, tururut,
 Qui gemega ja ha rebut.

O aquella que deia:

A l'Àfrica minyons
 a matar moros,
 a matar moros.
 a l'Àfrica minyons
 a matar moros,
 amb canons.

Recordo dues excursions fora del poble. L'una a Sant Antoni de Vilamajor i l'altra a *Santignés* (Santa Agnès de Malanyanes) pobles, veïns de Cardedeu. Anàvem caminant i ens emportàvem un entrepà, generalment una truita, per beure sempre trobaríem una font d'aigua clara i fresca.

El professor aprofitava l'excursió per donar-nos alguna lliçó de geografia local, o bé d'història, així la caminada era més distreta, dec afegir, que les cantades solien tenir lloc a la tornada i no quan parlava el mestre.

Quan sortíem del col·legi per la tarda, rebíem de l'àvia 10 ó 15 cèntims que servien per comprar un llonguet o un panet de Viena i una presa de xocolata a can Ricós. A més a més, ens donaven cromos dels quals en fèiem col·lecció. En el cas de no berenar amb xocolata, ens donaven pa amb oli.

Per cert que, en aquell temps, circulaven encara les monedes d'argent, però per pagar fèiem servir unes monedes de coure, d'un color marró fosc, gairebé negres.

Sovint passaven per la carretera uns carros de gitanos, bastant atrotinats, tirats per uns cavalls secs i mig malalts. Portaven un piano de manubri, la gitana donava voltes a la maneta i l'home passava a recollir algunes monedes, que no solien ser gaires. S'ajudaven venent les lletres de les cançons, entre les que recordo: MARIA DE LA O, MI JACA, EL PRESIDARIO, MARIA DE LA P. etc.

Com sempre, els gitanos no eren amics de baixar l'esquena, i així es guanyaven la vida i, a més a més, també fent desaparèixer, de tant en tant, alguna gallina de les cases de pagès. Dec afegir que, si bé les gitanes anaven descalces, els gitanos calçaven sabates.

És bo recordar que, aleshores, no existia la televisió i la ràdio era encara un article de luxe.

Per l'estiu, acabades les classes, em portaven cap a Santa Coloma de Farners, a casa dels avis i de les ties Quimeta i Mercè. Al poble hi vivia l'oncle Josep (Pepet) i els meus cosins Emili i Catarina. Per anar a Santa Coloma, calia agafar el tren fins a Sils, i després amb autobús passant per Mallorquines i Riudarenes fins arribar a la capital de la comarca de La Selva. El poble era més gran que Cardedeu, i com gairebé no coneixia a ningú, al principi no m'ho passava massa bé. Amb l'Emili, el meu cosí, passejàvem per tot el poble, anàvem a la riera, a la font de Sant Salvador i a la font picant.

Suposo que ja fa temps va desaparèixer la dona que venia anissos per posar a l'aigua de Sant Salvador que, per cert, era una excusa per algunes parelles d'enamorats l'anar a buscar aigua a la font, més que res al vespre, quan ja es feia fosc.

A Santa Coloma es celebrava, cada dilluns, un mercat, el més important de la comarca. El dilluns era un dia de festa al poble; al matí pel mercat, i al vespre per les sardanes, que acostumava tocar la cobla "La Selvatana". Ballaven joves i grans, i crec que o feien amb més naturalitat o entusiasme que els balladors de Cardedeu que havia vist durant l'aplec.

Si al principi m'hi trobava foraster, passats uns dies ja la cosa era diferent, i ja no trobava a faltar els de casa. Passava uns dies molt agradables, i deixava els cosins i els amics que havíem conegut, quan era l'hora de tornar a casa i preparar-nos per anar de nou al col·legi, cosa que no em desagradava pas.

Als Estalvis hi abundaven els camps i horts i, en aquell temps, encara no hi havien gaires cases. Per cert que en el nou barri, que representà l'ampliació del poble, va anar creixent amb cases per als treballadors, la majoria amb el seu petit hortet. Després, cap a la carretera de Cànoves, es començaren a edificar torres de luxe per als estiuejants que venien a passar els mesos de calor en el poble.

Com una relíquia o curiositat, als Estalvis hi havia una botigueta molt senzilla amb un rètol que deia "LA PRIMERA DELS ESTALVIS". Avui dia els Estalvis són un conjunt de cases, edificis i torres, places ben traçades, carrers amples, escoles i botigues de tota mena. El temps no passa en va.

La gent parlava d'aeroplans al principi, més tard ja es va fer servir el nom d'avions, però durà molt temps que l'aviació era una novetat i tothom aixecava el cap quan algun avió passava sobre el poble.

Encara recordo haver vist sobre el cel de Cardedeu, des del pati de l'escola de Can Serra, el GRAF ZEPPELIN. Fou tot un esdeveniment veure aquell artefacte més gran que els avions d'aquells temps, també més silenciós, però més lent. Els "zepepins" no tingueren molt èxit, després d'un accident a Nova Jersey, quan es va encendre un aparell i moriren trenta cinc persones entre tripulants i passatgers que anaven d'Europa cap a Amèrica.

Al començament, l'aviació era un avenç comercial i turístic, però aviat la cosa va canviar al fer servir els avions per bombardejar ciutats, metrallar gent no militar i fer tota mena de disbarats.

Cada estiu, es celebrava a Cardedeu en els Pinetons, l'Aplec de Sardanes. Jo era molt petit, mes recordo aquella gentada que anava a ballar o a veure ballar sardanes. Els Pinetons eren un marc ideal per ballar la nostra dansa sota els pins i amb el públic assegut en els bancs de pedra, o dret davant les rotllanes.

Anys després, a més de l'Aplec, també venien molts dansaires de diferents llocs de Catalunya a prendre part al Concurs que assolí una bona anomenada. La sardana era la reina del dia, ja que al menys aquella diada, ni el cinema ni el ball amb parella, podien competir amb nostra dansa.

També Cardedeu sempre tingué interès per l'esport. Es practicava el tenis, el futbol no podia faltar, i també recordo curses de bicicletes i de motos, a més d'algunes competicions d'atletisme.

També a l'estiu tenia lloc el concurs de tir al colom, "TIRO AL PICHON" i tir al plat. Venien tiradors de molts punts d'Espanya, i és bo aclarir que els esportistes no eren pas gent qualsevol, es a dir, la pràctica d'aquell esport costava molts diners, i per això no tothom podia tenir la possibilitat de cobrir les despeses que aquell caprici ocasionava. Jo no recordo haver-hi assistit mai, no m'interessà gens l'anar a caçar o tenir una escopeta.

Al poble hi havien dos camps de futbol; l'un a la carretera de Cànoves, que feien servir els de les esquerres, i l'altre a la carretera de Llinars, darrera del Casino, que per descomptat utilitzaven els de les dretes.

La meua tia *Pepita* estava promesa a un sastre —en casar-se seria el *tío Rafel*— i anaven al camp de la Penya, entre la riera i la carretera de Cànoves. Jo els acompanyava, suposo que per vigilar-los. Al tornar cap al poble, doncs el camp estava a les afores, s'instal·lava un fotògraf que feia fotos si les hi demanaven o si li

semblava. Uns dies després, a l'estanc de can Ruaix, s'exposaven totes les fotos i hom les comprava si l'hi agradaven.

El pare arribà a jugar uns partits de futbol. Com que ell tenia relació i simpaties per els de les dretes, jugà al camp del Casino, i crec que després de rebre alguna coça i potser més d'una trompada, es va desanimar i ja solament com a espectador li agradava aquest esport.

L'ÚLTIMA FESTA MAJOR ABANS DE LA GUERRA

L'any 1935 es celebrà la que seria l'última Festa Major en temps de pau. Les diferències entre els dels partits de les dretes i els de les esquerres no disminuïa, al contrari dia a dia anaven augmentant, i succeí quelcom curiós a Cardedeu. (cal suposar que coses semblants passarien a altres llocs). Cada grup celebrà la festa per separat. Un envelat prop de la rectoria, els de les esquerres i al camp de futbol del Casino els de les dretes. Las orquestines es contractaren per separat i separadament; hi hagueren l'any 1935 dues funcions de sarsuela, amb Marcos Redondo per les dretes i un excel·lent companyia de Barcelona va representar La Dolorosa i Luisa Fernanda per els de les esquerres.

Tots els balls, concerts i espectacles foren molt animats, i es bo recordar que a més del habitants de la vila, sempre venien els convidats d 'altres pobles i que també per l'estiu, la població augmentava força per l'arribada dels estiuiejants, que com és natural, anaven als actes dels uns o dels altres, d'acord amb les seves simpaties.

L'any 1935 els italians atacaren Abissínia (Etiòpia), un pobre país de l'Àfrica al costat del mar Mediterrani. El dictador, Benito Mussolini, volia que el seu país competís amb les grans potències europees que tenien colònies: Anglaterra, França, Alemanya i Bèlgica principalment, i així construir l'imperi Italià.

Els italians ben equipats amb aviació, artilleria, metralladores i fusells, lluitaren contra els abissinis del Negus, armats amb llances i fletxes. La victorià fou ràpida i aixafaren completament la resistència del pobres africans.

La reacció a Espanya fou que uns estaven d'acord amb la invasió i els altres completament en contra. La Societat de Nacions condemnà als italians i el cap del govern vençut crec que va marxar asilat a Anglaterra. L'entrenament dels italians, el van aplicar a Espanya durant la Guerra Civil, amb les tropes que Mussolini envià per lluitar al costat d'en Franco.

Per la tardor, començava de nou el col·legi. Els dies s'anaven escurçant, i cada dia refrescava una mica més. Dels plàtans de la carretera començaven a caure les fulles que quedaven com una catifa. Si feia vent, voleiaven un moment per tornar a caure tot seguit sobre les voravies. Nosaltres jugàvem caminant sobre les fulles seques.

Era la temporada del raïm i dels bolets. A Cardedeu, no abundava la vinya, però sí que s'hi trobaven molts i boníssims bolets. Anar a buscar-los al bosc, significava una agradable tasca, ja que els pins i les alzines donaven bona ombra i feien una olor molt bona, a més es respirava pau i tranquil·litat.

Els buscadors portaven un cistell i un rampí (artefacte fabricat especialment) per esgarrapar la molsa i descobrir el rovellons, pinetells, rossinyols, ous de reig, etc. Si bé és cert que també hi havien bolets verinosos, també ho és que eren prou coneguts i no tinc notícia que algú s'intoxiqués per menjar-ne.

Recordo perfectament aquella vegada, que amb els pares, varen anar a buscar bolets cap a la "torre del moro". Vàrem sortir del poble per la carretera de Dosrius, pujàrem per el camí fins a l'església d'Alcoll i anàvem recollint-ne. Passàrem per el davant d'una petita capella, crec de Sant Sebastià, i una estona més tard em vaig trobar amb l'emoció de veure, per primera vegada, tan a prop la Torrassa, que cada dia veia des de qualsevol punt de Cardedeu.

Entre els amics del poble i col·legi coneixíem la història de la torre, història que potser era en realitat una llegenda. Dèiem que la torre s'havia construït per defensar-se del atac dels pirates contra les costes catalanes, i que des de la torre, es feien senyals als defensors del castell de La Roca.

La torre tenia una porta de ferro, mes tenia un aspecte d'abandó i de falta de manteniment, ja que estava rovellada. Segurament que el propietari no tenia cap

interès en gastar diners per a les reparacions que feia falta realitzar. Deixant a part l'èxit o no de la trobada de bolets, per a mi fou una molt agradable diada.

No podíem suposar que aquell Nadal i la esperada festa dels Reis serien les últimes per una bona temporada. No recordo res d'aquell Nadal. Suposo que férem cagar el tió amb el meu germà Joan, el que sí recordo és que a casa ja teníem un aparell de radio, que el vàrem comprar d'ocasió, i fruïem amb les peripècies d'en Toresky d'en Miliu. La radio era una bona companya per les llargues tardes de l'hivern.

Recordo aquells Reis. Altra volta vàrem fracassar en anar-los a rebre i no aconseguir-ho. Mes, en el ball del casino, finalment, vàrem veure emocionats als Tres Reis que anaven a peu, sense els cavalls o els camells, passant de la pista fins a l'escenari, a on es varen instal·lar al damunt d'un tron. Els nens anaven pujant rebent d'ells uns caramels. Per cert, que al Casino feien ball amb en Joaquim Pous al violí i en Joan Ribalta Ros (cosí de la mare) al piano. Després dels Reis, els vaig acompanyar una nit amb un violí que m'havien portat, i encara que era de joguet i petitó, semblava de debò. Com podeu suposar, la meva presència fou molt celebrada pel públic

EL CARNAVAL I LES ELECCIONS DEL 36

Aquell Carnaval del 36, també fou extraordinari. No tinc la més petita idea del que feren els de les esquerres. Sé que premiaren les millors disfresses infantils amb uns magnífics joguets, que dies abans, tenien exposats als aparadors del Royal, una botiga de queviures de la carretera. Al Casino feren ball amb orquestrina i un grup de nois i noies vàrem fer un ballet anomenat "LES NOCES DE LA NINA". La núvia era Maria Cruells Mundet i jo el nuvi. Anàvem vestits molt elegants. Ella amb un bonic vestit blanc i jo amb frac i barret de copa. Com que ella era més alta que jo, al portar el barret semblava que érem iguals d'alts.

El ballet agradà molt a Cardedeu, i el vàrem anar a representar a Granollers. No sé com hi varen anar els altres, però nosaltres, com que el pare de la Maria tenia un taxi, hi anàrem i tornarem amb tota la comoditat. Molta gent es disfressà i, pel carrer, hi havia comparses. Com era costum, d'algun poble del Vallés, vingueren a ballar el "Ball de Gitanes " que no sé per quin motiu, sols es ballaven per aquella temporada de Carnaval .

Després del Carnaval tingueren lloc les eleccions. La campanya electoral estava plena d'insults i amenaces. A casa em deien:

—Quan et preguntin per qui votarem, tu els contestes que nosaltres som del partit de casa.

Suposo que volien dir que érem neutrals i això no era cert doncs la família era tota de dretes.

Les taules de votar es veieren molt concorregudes i, durant el dia, tot eren rumors de si guanyaven els uns o els altres. A la fi, el triomf fou per les esquerres, que havien fet una campanya demanant: LLIBERTAT PER ELS PRESOS POLÍTICS, referint-se als presos dels fets del 6 d 'Octubre del 34, a més a més, els vots dels nombrosos anarquistes varen ajudar al triomf de les esquerres.

Tal com s'havia promès, els presos foren alliberats i en Companys recuperà el seu lloc de President de la Generalitat i, si bé s'esperaven alguns disturbis per part dels perdedors, no fou així, i semblava que les coses tenien solució i no passaria res de dolent.

El primer de Maig es celebrà la festa del treball. També s'esperaven esdeveniments desagradables i també, per sort, tot transcorregué amb total normalitat.

A la farinera de Can Torruella van comprar un nou camió i, per estrenar-lo, aquell dia, varen convidar una colla de joves amics de la família, a fer una excursió a Ribes de Fresser. La tia *Rosita* fou una de les convidades i l'àvia li donà permís d'anar-hi amb la condició de que jo l'havia d'acompanyar.

Sortirem de Cardedeu cap a Granollers, passarem per la Garriga i el Figaró, després Centelles fins arribar a la plana de Vic i la ciutat capital de la comarca. Pel camí vàrem esmorzar, i continuàrem cap al destí que era el poble, a prop dels Pirineus. Molts de nosaltres no coneixíem aquells paratges tan bonics. Estàvem a prop del Santuari de la Mare de Deu de Núria, però se'ns va fer impossible arribar-nos-hi per falta de temps. Feia una temperatura bastant fresca i, després de dinar, que cadascú es portava el seu, ja es va fer l'hora de emprendre el camí de retorn. Passaríem per Olot, Sant Hilari de Sacalm i Santa Coloma de Farners, visitant als sorpresos avis que no ens esperaven. Tot el viatge transcorregué amb total normalitat, i encara que bastant cansats vàrem passar un dia magnífic que ens permeté conèixer una bona part de nostra terra que alguns vèiem per primera vegada.

De mica en mica, la situació política anava empitjorant. La ràdio donava notícies d'alguns fets desagradables i la premsa no ajudava a tranquil·litzar l'ambient. A Barcelona i a les grans ciutats, augmentaren els robatoris i els assassinats de polítics i de gent normal. Els sindicats eren cada dia més exigents i els anarquistes amenaçaven que farien el que calgués per tal d' obtenir el que volien.

El mes de Juliol fou un mes decisiu. Primer, els falangistes assassinaren al tinent Castillo de la Guardia d'Assalt; llavors, els companys del mort, varen treure del seu domicili a Calvo Sotelo, i l'endemà trobaren el cadàver en un cementiri. Els militars, que feia temps estaven descontents amb el govern d'esquerres, anaven accelerant els preparatius d' un cop d'estat. El General Franco, Capità General de les Canàries s'alçà contra el govern de la República el 18 de Juliol; decretà l'estat de guerra i, amb la complicitat dels Generals Mola, Sanjurjo i altres Generals i Oficials, simpatitzants de la passada monarquia, canviaren la història d'Espanya.

Una època s'acabava, i en començava una altra amb molts interrogants. No ens podíem pas pensar el que ens esperava.

ELS INICIS DE LA GUERRA CIVIL

El diumenge 19 de Juliol anàrem a Parets del Vallés. El pare era el padrí del meu cosí Pere, fill de sa germana Emília i que batejaven a l'església del poble. Durant la cerimònia del bateig sentíem el ressò de les bombes que esclataven a Barcelona, ja que, a la matinada, les tropes manades per el General Goded s'havien sollevat i lluitaven contra els carrabiners, guàrdies d'assalt, mossos d'esquadra i també amb gent del poble, que aviat aconseguí armes.

Fou una lluita ferotge, no afluixant ni els uns ni els altres i es produïren moltes víctimes dels dos costats. Es combatí a Capitanía, a la plaça de Catalunya i als quarters de les Drassanes i de Sant Andreu.

Es va combatre tot el dia... al final la victòria fou pel govern i, després de la seva rendició, el General Goded i altres oficials, amb un ràpid judici foren condemnats a mort i executats.

A Parets hi arribaren notícies del que estava passant a Barcelona i el capellà estava nerviós i acabà ràpidament el bateig. Tots plegats vàrem anar a la masia dels oncles i vàrem fer una petita festa en honor del nou cristià .

De retorn a Cardedeu, vàrem trobar molta gent als carrers comentant els esdeveniments de la ciutat. La ràdio donava una informació bastant pobre, però ja era conegut que la situació era molt greu, no tan sols a Barcelona, sinó arreu d'Espanya. L'optimisme de la ràdio no era de confiar quan assegurava que els rebels havien fracassat a tot arreu.

Els avis que també anaren al bateig, estaven a Cardedeu i havien de retornar a Santa Coloma, però els trens no anaven i sols aconseguírem que en Cruells amb el taxi ens fes el favor de portar-los, ja que gràcies a Déu, no es tenien notícies de disturbis en aquells indrets.

Es precipitaren els esdeveniments, van començar les represàlies a Barcelona i a tot arreu, començant per l'incendi dels temples i els convents. L'Església fou una de les primeres víctimes, van caure assassinats molts capellans i monges, després de ser detinguts i sense cap mena de judici.

A Barcelona va cremar l'Església del Pi, la de Santa Maria del Mar i moltes altres. La Catedral s'escapà de ser incendiada, potser per ser una joia arquitectònica o potser per estar al costat del Palau de la Generalitat. El terror es feu present i tots els simpatitzants de les dretes tingueren por, alguns s'amagaren i altres buscaren el camí de Franca pel mig dels boscos i amb la col·laboració de alguns guies que coneixien els passos de la frontera.

Recordo perfectament l'esglai que vàrem sentir a casa quan ens digueren que estaven encenent l'església; els incendiaris eren uns milicians que foren els qui es feren càrrec del control de pobles i ciutats, ja que com triomfadors de la revolta, volien prendre's la justícia per ells mateixos, i cremar les esglésies, com ja era costum el segle passat, quan es produïen revoltes .

Esgarrifava veure sortir les flames per la porta principal i el fum que sortia cap a la plaça que estava plena de curiosos, jo estava davant de la casa del baster, en Camps, enfront l'entrada de l'església. Els uns amb mitja rialla i d'altres molt seriosos i gairebé plorant per aquell disbarat. Els autors de l'incendi havien fugit, segurament buscant altres esglésies per continuar el seu tràgic treball.

També recordo la foguera de la plaça Anselm Clavé amb les estampes, imatges, creus i altres articles religiosos... que tingué lloc uns dies més tard.

Uns dies més tard varen abatre tres campanes, deixant el campanar només amb una però sense el batall, degut a la impossibilitat de fer-la caure. Les campanes van estar uns dies a terra, al peu del campanar.

Els milicians eren gairebé tots anarquistes, gent que no reconeixia cap autoritat, ni civil, ni militar, ni religiosa. Enemics dels amos, dels seus luxes i propietats. En canvi, el primer que varen fer quan es feren amos i senyors de tot, fou apoderar-se dels cotxes i confiscar-ne les propietats dels que havien fugit o estaven amagats o assassinats.

Pels carrers i carreteres circulaven amb els cotxes confiscats i amb pintades de la CNT i de la FAI i també de la UGT. Al costat de casa hi havia la bomba de benzina d'en Casas i naturalment allà anàvem a omplir el dipòsit, i com es pot suposar, no pagaven. Jo els havia vist des de la finestra de la casa i, l'aspecte d'aquella gent,

amb les seves granotes de mecànics i les gorres de soldat, era totalment esgarriadora. La fama que tenien estava ben guanyada. Els cadàvers que s'anaren trobant per les cunetes de les carreteres, eren obra d'ells, ja que primer portaven als detinguts al local del comitè a on eren interrogats i generalment els pujaven al cotxe després d'anunciar-los que els portaven a declarar a un poble veí. A mig camí feien baixar a la víctima i a trets de pistola el mataven.

Per culpa de la guerra, no tindríem aquest any la Festa Major, però vaig anar a Santa Coloma com abans. La població no presentava gaires canvis. L'antiga església parroquial no fou cremada. Això em va agradar. Sí, però que van retirar les imatges i els ornaments religiosos, i foren cremats a fora del temple. Després d'unes reformes, quedà convertit en Mercat Municipal, ja que no n'existia cap al poble. En canvi, a la capella de Sant Sebastià, on la gent anava a la font a buscar l'aigua que era tan bona, li varen destruir el sostre i no l'hi calaren foc.

Al tornar a Cardedeu, em varen sorprendre els nombrosos cartells dels carrers, animant al jovent a anar voluntari al front, i en general, demanant col·laboració a tothom per tal de poder guanyar la guerra.

L'alçament militar triomfà a la meitat del país. L'altre meitat restà en poder de la República. Els rebels ocuparen la part majorment agrícola, i les grans ciutats (Barcelona, Madrid, València, Bilbao i altres) a més de les zones industrials quedaren en poder del govern. Semblava que l'avantatge estava a favor d'aquests, però no es creia possible una solució ràpida i després dels primers combats, ja es veia que la cosa anava per llarg.

Començaren a tronar els canons als fronts de l'Aragó, a Andalusia, a Astúries principalment, i també a les serres a prop de Madrid i aviat caigueren les primeres víctimes d'una estrenada guerra que produiria molt dolor, moltes llàgrimes i desgràcies en general.

De Barcelona sortí una columna amb el propòsit d'ocupar Saragossa on la rebel·lió havia triomfat. El gros de la columna estava format per voluntaris: milicians, obrers i uns pocs militars, ja que després del 19 de Juliol es desconfiava

dels oficials, encara que no haguessin estat al costat dels feixistes. La columna portava un armament requisat als quarters, sense tenir coneixement del seu funcionament. Això sí, tots saludaven amb el puny enlaire, amb les banderes vermelles i negres de la CNT -FAI i unes poques republicanes.

La direcció de la columna estava al càrrec de Bonaventura Durruti, famós anarquista pels enfrontaments contra la força pública. Mes no és pas igual el dirigir vagues dels obrers, atacar alguna fàbrica o fer la punyeta als amos, que lluitar contra l'exèrcit. Els rebels els esperaven i, dirigits per oficials de carrera, no els deixaren continuar cap a la capital d'Aragó, i després de moltes accions bèl·liques, a on es produïren actes heroics per les dues parts; el front s'estabilitzà i fins al 38 hi hagué una relativa tranquil·litat.

Per cert, aquestes tropes eren una mica folklòriques. Al marxar de Barcelona els acompanyaren algunes dones, es deia que la majoria eren prostitutes, i sembla que les malalties venèries causaren més baixes que les bales dels feixistes. També era curiosa la manera que feien per escollir els caporals i sergent; senzillament es feien a dit, es a dir: tu caporal, tu sergent i així costà molt imposar una disciplina.

Les escoles del poble estaven plenes, ja que a més del nois de Cardedeu teníem de companys aquells nois de Barcelona que estiuejaven i que per culpa de la guerra no van tornar a Barcelona. Ràpidament ens férem amics, no fent cap diferència, només per jugar a futbol, quan sortíem del poble per fer excursions pels voltants. Un o altre portava una pilota i sempre fèiem un partit els de Cardedeu contra els de Barcelona. Tots volíem guanyar, i és clar, un dia guanyàvem nosaltres i l'altre els de la ciutat.

El govern de la República que mai va ser ajudat des de fora com fou el de Franco, per posar ordre i modernitzar l'exèrcit, va crear escoles d'oficials, però va tenir d'acceptar els Comissaris Polítics d'ideologia comunista que tenien un poder il·limitat dins l'exèrcit. Aquests implantaren una rigorosa disciplina que donà alguns fruits i si bé molts s'animaren al veure la desfilada del nou exèrcit al passeig de Gracia de Barcelona, tant diferent a les columnes dels anarquistes al marxar per ocupar Saragossa l'any 36, al final tot se'n va anar a fer punyetes.

Aquell dia, jo estava a Barcelona, però no recordo amb qui anava. Van desfilar correctament las tropes ben uniformades i ben equipades i encara recordo que mentre desfilaven cantaven l'Himne de l'Exèrcit Popular de Catalunya:

Un dia tràgic la gent més innoble
d'aquesta terra desfèu la pau,
el vil feixisme adreçat contra el poble
volia fer-lo per sempre un esclau.

Un dels voluntaris de Cardedeu, en Pere Pujol, tornà del front de permís i com un trofeu portava una bomba de mà. La va portar al local del comitè per presumir amb els milicians del poble, amb tanta mala sort que la bomba va explotar i el va matar de manera fulminant. Si bé el dugueren al metge, quan van arribar ja estava mort. L'enterrament tingué lloc un parell de dies després i fou un acte molt concorregut, comptant, fins i tot, amb l'acompanyament d'una orquestra. Al nínxol on estava enterrat, s'hi col·locà una placa de marbre amb el seu nom i amb la falç i el martell del partit comunista. Acabada la guerra, algú va manar esborrar de la placa els símbols comunistes.

Una altra cosa incomprensible és el que passà amb els noms d'alguns pobles amb nom de sants: Santa Coloma de Farners havia de dir-se Farners de la Selva, San Celoni: Baix Montseny, Sant Antoni i Sant Pere de Vilamajor: Vilamajor de Dalt i Vilamajor de Baix. Però el nom més curiós, fou el que posaren a Sant Andreu del Palomar: es deia Harmonia del Palomar.

No s'acceptava res que tingués relació amb la religió, mes en varen fer un gra massa i aquests noms imposats, mai foren verdaderament acceptats i, a l'acabar la guerra tornaren al nom original, però en alguns casos amb el nom castellanitzat. Es clar que hi havia noms que difícilment es podien dir amb castellà com Sant Feliu de Guíxols, que sempre es digué igual.

El pare havia deixat la paleta per dedicar-se més a l'hort i proveir a la botiga, anant al mercat de Granollers primer, i més endavant a Barcelona. Per cert, que els primers dies de la revolució, anant i venint de la ciutat, havia vist cadàvers a les cunetes de les carreteres, aquells cossos eren els que havien deixat els milicians.

Les barbaritats comeses restaren moltes simpaties al govern per part dels indiferents. Més tard, vàrem conèixer els disbarats que també es cometeren a l'altre cantó, encara menys justificables, dons els militars alçats pogueren, des del principi, imposar un règim de força, molt diferent a la llibertat, moltes vegades convertida en llibertinatge, dels del cantó governamental. Tant els uns com els altres varen fer barbaritats, i els abusos no es poden justificar, faci el qui els faci.

Vista la Guerra d'Espanya des de l'exterior, estava clar que no era possible un acord. Ni els republicans o rojos, ni els feixistes o nacionals afluixarien, i anaren arribant voluntaris, i no tan voluntaris, per incorporar-se a la lluita. Així Franco disposà d'immediat de les tropes mores, també d'italians i aviat amb acords del seus amics Hitler i Mussolini, disposà d'avions moderns, i armament d'últim model.

El fet d'aconseguir passar les tropes del Marroc cap la península fou un èxit per Franco. Ràpidament ocuparen algunes ciutats andaluses i avançaren en direcció a Madrid, passant per Extremadura. Pensaven que si aconseguien conquerir la capital d'Espanya, el govern es rendiria i una dictadura militar es feria càrrec de tot.

Les coses anaven molt malament, tan malament que es temia que la ciutat dintre de poc cauria. Aleshores succeí un miracle. Arribaren al front una gran quantitat de voluntaris estrangers, els anomenats internacionals, que es posaren al costat de les forces governamentals. L'ofensiva fou aturada, si bé es lluità amb duresa a la mateixa Ciutat Universitària de Madrid.

Per cert que el 20 de Novembre morí al front de Madrid en Durruti, cap dels voluntaris anarquistes al front d' Aragó. Les circumstàncies de la seva mort mai es van aclarir; s'arribà dir que rebé un tret per l'espatlla, i que el varen disparar des de les línies republicanes. Desapareixia així una figura mítica amb tots el errors i els èxits dels homes populars.

No se sap si fou una casualitat, mes el mateix dia moria a la presó d'Alacant en José Antonio, que feia un temps estava pres; era fill de Primo de Rivera que fou dictador d'Espanya.

Aquest jove era fundador d'un partit polític, Falange Espanyola, que tingué bastant èxit, principalment a la capital i a les Castelles. A Catalunya tingué molt pocs seguidors, si bé després de la guerra si que acollí a bastants simpatitzants. També és significatiu, que dos grups de mentalitat tan diferent tinguessin les banderes amb els mateixos colors: vermell i negre.

No va ser fàcil tornar a la normalitat, en realitat les coses mai més serien normals, però la vida seguia el seu curs. A Cardedeu, la guerra era una desgràcia, però que passava molt lluny.

Les notícies de la guerra eren seguides per les informacions de la ràdio, pels que en tenien, no era el nostre cas, doncs començada la guerra vingueren a casa a decomissar-la; això ho feren a les cases dels qui tenien simpaties per la causa dels rebels feixistes i d'aquesta manera s'asseguraven que no podien escoltar la ràdio Sevilla i les notícies en relació a la marxa de la guerra, que per cert eren de més fiar que les que proporcionava la ràdio governamental, principalment per les emissores de Radio Barcelona i Radio Associació o bé per la premsa. A casa es llegia La Publicitat i per cert aquest diari desaparegué en acabar la guerra.

De tan en tan, a casa també es llegia una revista catalana "LA DONA CATALANA" que era força interessant. Compràvem a vegades "EN PATUFET" amb les esperades Pàgines Viscudes del magnífic Josep Maria Folch i Torres. No n'estic segur, mes crec que també sovint llegíem el TBO.

Després de l'estiu tornarem a l'escola amb la desagradable nova de que el mestre senyor Peris estava al front d' Aragó. Ens va tocar ara la senyoreta *Angelita* que si bé estava preparada no era tan estimada com el mestre, que mai més tornaríem a veure, doncs morí al front en un combat.

També desaparegué un veí del carrer de Sant Josep, darrera casa. Jo jugava amb en Joan Perich, que era el seu nebot, i un bon dia em va ensenyar algunes coses que guardaven del seu oncle, eren cromos, fotografies i alguns llibres sobre el F.C: BARCELONA. I des de llavors em vaig enamorar del futbol en general i del Barca en particular. Quan jugàvem a pilota, de goma i gràcies, jo volia ésser en Samitier o en Piera, altres somniaven de fer de porter, com en Zamora.

Abans de començar l'escola vaig tenir un accident a la riera. Caminava pel mig de l'aigua amb dos amics: la Catarina i en Manel i, de sobte, vaig trepitjar un vidre i em vaig fer un tall al peu que començà a sagnar bastant i em feia bastant malt, no podia pas caminar. En Manel que era més alt i fort que jo, em va dur a col·libè fins a la plaça de Sant Joan, i amb un carretó de can Malla em va portar a casa i seguidament al doctor Jaén, després de la injecció del tètanus em donà quatre punts de sutura i m'ordenà repòs absolut per una setmana .

Per culpa d'aquesta ferida em vaig perdre un acte mig patriota que s'estava preparant: "El més petit de tots". Jo que era el més petit havia estat escollit per fer el paper principal i recordo que portàvem una granota semblant a la dels milicians, al cap una barretina i enlairava una senyera i s'havia canviat la lletra:

Si n'eren tres tambors
que anaven a la guerra
i el més petit de tots
aixeca el puny enlaire (en comptes de dir: *enlaira la bandera*)
Ram,
Ram, pataplam

Aquest canvi tenia relació amb la salutació que feien els milicians. Aquest acte crec que estava pensat per fer-lo al cine Montserrat, però em sembla que al final que no es va fer.

Degut a la guerra la majoria dels estiuejants de Barcelona, per seguretat, es quedaren a Cardedeu. Alguns anaven a Barcelona amb tren, i els pocs que tenien cotxe anaven a la ciutat portant un salconduit que els hi era sol·licitat per els nombrosos controls dels milicians que trobaven per la carretera.

A finals del 36, gràcies a Déu, el pitjor ja havia passat i no es trobaven més cadàvers per les cunetes.

Una tarda el pare em va convidar a anar amb bicicleta fins a Parets del Vallés, a visitar la seva germana i el seu fillol, el que batejaren aquell tristament famós 19 de Juliol. En el pare li varen deixar una bicicleta doncs ell no en tenia, jo anava amb la meva. Férem via cap a Granollers i fins al Pla del Ramassà tot va anar bé, però a la pujada del cementiri de Granollers, el pare va tenir d'ajudar-me, empenyent la meva bicicleta pel seient.

Travessàrem Granollers i, a poc a poc, arribàrem al coll de la Manya i altra volta el pare em va haver d'ajudar. Després de la baixada vàrem tenir un esglai, doncs ens varen parar uns milicians que anaven a dalt d'un dels cotxes requisats. Varen preguntar-nos si sabíem a on podrien comprar uns pollastres, i naturalment, el pare els va dir que segurament els trobaríem a casa de la germana .

Em varen convidar a pujar al seient de darrera, al mig d 'ells, amb les seves granotes de mecànics i gorres de militar, armats tots amb unes pistolotes que verdaderament no feien gens de gràcia. Un dels milicians aguantava la meva bicicleta fora de la finestra, mentre el pare ens seguia amb la bicicleta, i com que la distància era curta aviat vam arribar a la masia. Ens varen rebre un xic estranyats per la perillosa companyia i, al explicar-los el que volien, com podeu imaginar, varen dir:

– Dóna'ls el parell de pollastres de franc, – i marxaren.

Seguidament tots vàrem respirar, encara que en cap moment ens varen amenaçar, possiblement no tenien intenció de fer cap barrabassada, però mai se sabia amb aquella colla. Després de la visita a la família de Parets, vàrem emprendre el viatge de retorn i sense cap dificultat arribàrem a Granollers. A la plaça de la Corona estava el camió de la farinera, el mateix que ens va portar a Ribes el primer de maig. Las bicicletes foren carregades al camió i aviat vam arribar a Cardedeu.

Un dels fets mes tristos de la Guerra Civil fou el bombardeig de Granollers, un dijous, dia de mercat, i ple de gent buscant el poc que estava a la venta. Els avions varen fer unes passades sobre la ciutat descarregant moltes bombes que ocasionaren força víctimes, entre elles, dos xicots de Cardedeu, un noi, en Cinto Feliu, i una noia de Can Ginjaume.

A l'escola es feu un homenatge als difunts, ja que eren alumnes dels cursos dels més grans. Jo coneixia en Cinto perquè vivia al carrer de Sant Josep, darrera de casa. A Granollers hi hauria alguna fàbrica, no sé si de caràcter militar, però el bombardeig fou una salvatjada, molt semblant a la que uns mesos abans va destruir Gernika, la ciutat sagrada dels bascos.

Per culpa de la guerra i ja que tothom parlava més que res d'aquest tema, els nostres jocs tenien principalment un caire bèl·lic. Amb paper fèiem avions que pintàvem amb els colors de les banderes dels dos exèrcits. Els guanyadors solien ésser els republicans que guanyaven als feixistes. Jugàvem a guerra pels carrers. Amb canyes fèiem fusells i ens enrotllàvem un sac com si fos una manta, tal com vèiem que portaven els soldats al front, segons les fotos del diaris o els noticiaris que passaven al cinema.

Els jocs es tornaren perillosos més endavant, ja que es trobaven fàcilment bales de fusell. Una de les gràcies era la de fer paracaigudes amb papers, cordills i una bala. Llençàvem a l'aire l'artefacte, i ens apartàvem, ja que el tocar la bala a terra feia explosió. No recordo que ningú en sortís ferit, més si ocorregueren desgràcies amb bombes de mà abandonades. En Ramon Torner va perdre alguns dits de la mà, quan un dia jugant amb altres nois en van trobar una i, en remenar-la els feu explosió. Va estar de sort, dons si bé quedà esgarrat d'una mà, podria haver mort fàcilment.

Mentrestant, la guerra continuava i no sols als fronts ja que les grans ciutats com Barcelona, eren visitades per l'aviació que deixava caure una gran quantitat de bombes arreu de la ciutat, principalment per els voltants del port i de la zona de la Barceloneta .

Barcelona sofrí molts atacs aeris, i també marítims, per part del creuer "Canàries". Passaren anys fins que es tornessin a reconstruir tots els edificis destruïts.

No sols las bombes eren un problema. Aviat els aliments començaren a escassejar, i el govern va haver d' implantar un rigorós control dels productes de primera necessitat. Es repartiren les famoses targetes de racionament, que un havia de portar, quan després de les llargues i inevitables cues, per arribar als taulells, es podien obtenir, si és que no estaven esgotats els articles imprescindibles per posar el menjar a la taula.

Les targetes de racionament eren controlades per l'Ajuntament i, recordo que als magatzems d'en Clavell, a Cal Peó, s'hi distribuïen alguns aliments, com podien ser patates i gairebé segur que també algunes botigues i forns de pa distribuïen els articles controlats.

Els forns de pa el despatxaven fins acabar-lo i, cal recordar, que la qualitat anà disminuint, doncs, a més del blat, la farina tenia ordi, i més tard blat de moro. Havíem de menjar el que trobàvem. Tampoc la qualitat de l'oli era massa bona, ja que a més de les olives empraven altres materials que donaven per resultat un oli de malt gust, però no n'hi havia d'altre, excepte aquell que venia d'amagatotis,

principalment de Figueres. Els mateixos problemes existien amb l'arròs, el sabó, les patates, les mongetes i no cal dir la carn que havia desaparegut.

El menjar més odiat per tothom eren les lleties, però com que es passava molta gana no teníem altra remei que menjar-nos-les i quasi sempre sense poder amanir-les amb un bon raig d'oli.

A Barcelona tenien un altre problema. Quan la gent estaven fent cua, de vegades des de la matinada, de sobte, sonaven les sirenes d'alarma i la gent havia de córrer a buscar els refugis per protegir-se de les bombes. Alguns preferien no moure's de la cua... encara que el perill era gros, la gana encara ho era més, de grossa.

El problema de la fam també existia als pobles on també havíem de fer llargues cues per obtenir el que oferien; si bé que comparat amb Barcelona, encara es podia trobar alguna cosa a certes cases de pagès. Això fou la causa que molts barcelonins abandonessin la ciutat per dirigir-se als pobles, però sempre quedà una majoria que no tenia a on anar i passà tota la guerra a la ciutat, suportant la fam i els terribles bombardejos.

Un altre inconvenient, i dels grossos, fou la falta de electricitat, principalment a la nit per por dels avions. Moltes vegades mentre dormíem, ens despertava l'horrorós soroll de les bombes que queien sobre Barcelona. Tement que el poble també fos bombardejat, més d'una nit sortirem de casa, al mig del poble, per anar a dormir a la casa en construcció que en fèiem als Estalvis, sense cap moble, dormíem a terra; tornàvem a casa quan el perill havia passat.

Una d'aquelles nits, succeí quelcom meravellós. El cel quedà de color vermell i estranyats deia la gent que aquella claror era produïda per l'incendi de la ciutat de Vic després d'un bombardeig. Més tard, vàrem saber que es tractava d'una aurora boreal, comú als països nòrdics, i no així al nostre país mediterrani. No n'estic segur, però no crec possible que una aurora boreal es tornés a veure mai més. Ens vàrem recordar que, abans de començar la guerra, una nit vàrem ser espectadors d'una inesperada pluja d'estels sobre el cel de Cardedeu. La gent no estava massa tranquil·la i deia:

–Senyals al cel treballs a al terra, – i la guerra esclatà després d'aquella original pluja.

Figueres, capital de l'Empordà, per estar tan a prop de la frontera francesa, rebia la visita de molts forasters que cercaven aquells productes que havien desaparegut a Barcelona i a tot arreu. Sovint el pare agafava el tren al vespre i comprava tot el que podia per portar a la botiga de casa. Tot es venia molt bé. Per cert que també Figueres era visitada per l'aviació i moltes vegades havien de córrer

a amagar-se fins que marxaven els avions. Després de dormir unes hores a l'estació, tornava a casa a primeres hores del matí, a dalt d'uns trens que anaven plens de gom a gom, de gent que portaven sacs, cistells i paquets per tot arreu.

A Barcelona hi teníem una cosina de l'àvia Eulàlia, es deia Pepita Bancs i vivia en un edifici elegant de la Gran Via. El pare li portava coses de Figueres i alguna vegada em convidà al seu pis que, per cert, estava al costat del Cine Coliseum. Una nit vàrem anar al cine, i encara recordo el nom de la pel·lícula, LA ESPOSA DE SU HERMANO, i els artistes: Robert Taylor i Bàrbara Stanwich, molt coneguts en aquella època.

La Pepita Bancs es passejava per Barcelona amb un Rolls Royce conduït naturalment per un xofer, –mai vaig saber com és que aquell luxós automòbil no fou decomissat–. Sens dubte la parenta gaudia d'una bona situació econòmica, era una dona rica. Durant un dels bombardejos nocturns a Barcelona, va caure una bomba a l'edifici quan estava dormint i el destruï totalment. El pare en assabentar-se de la notícia va anar a Barcelona per veure què li havia passat. Tot era un desordre i una total confusió. Algú li va dir que els morts estaven a l'Hospital Clínic, i efectivament, la va reconèixer al mig de nombrosos cadàvers. La difunta fou traslladada a Cardedeu, i sepultada en un panteó propietat de la família. No recordo a on aniria a parar el Rolls Royce, ni les joies i totes les coses de valor que posseïa. Algunes es destruïren en ensorrar-se el pis, mes altres desapareixerien amb els treballs de d'enderroc.

La guerra seguia el seu curs. Els republicans obtingueren algunes victòries com a Guadalajara, més les tropes de Franco, més ben equipades i millor dirigides, que anaren avançant fins ocupar Bilbao, Irún i arribar a la frontera.

Els que pogueren s'arribaren fins a Sant Sebastià via França. Els més joves col·laboraren amb l'exèrcit dels nacionals i d'altres, amb possibilitats econòmiques, varen esperar tranquil·lament el final de la guerra. El requetè, que era un cos militar propi d'acord amb la tradició carlina, va crear una bandera de voluntaris catalans, el Terç de Requetès de la Mare de Déu de Montserrat, que tingué una destacada actuació al front de batalla. Més endavant, a la batalla de l'Ebre, lluitaren contra els altres catalans del cantó republicà. No tinc coneixement de cap cardedeuenc que formés part de l'esmentat Terç.

Al front d'Aragó, uns noms es feren famosos després dels combats que hi tingueren lloc: Codo, Belchite, Siétamo, Monte Aragón etc. Ferotges combats que

causaren moltes víctimes als dos exèrcits, potser més als que anaven a favor del govern, doncs tenien més entusiasme que disciplina.

També al front del centre, al mateix Madrid, a Brunete, Navacarnero i el Alcázar de Toledo, es produïren uns combats molt acarnissats, amb tanta destrucció i víctimes que foren l'admiració del món. Tant a l'un, com als altres sectors hi participaren joves de Cardedeu.

Recordo que a casa teníem un mapa d'Espanya i seguíem el curs de la guerra localitzant els pobles i les ciutats que sortien als diaris o bé per les notícies de la ràdio. A casa, no podíem sentir a Queipo de Llano que cada nit donava notícies sobre la marxa de la guerra, notícies que desmentia el govern, però que gairebé sempre eren certes.

Fou molt difícil pel govern central i el de la Generalitat, recuperar el poder i dominar als milicians i anarquistes que des del 36 dirigien el país i també la guerra. A Barcelona, tingué lloc un enfrontament entre els anarquistes i les forces del govern. Del front d'Aragó vingueren molts voluntaris, que portaren ses armes per combatre al govern. Les víctimes foren potser superiors a las del 19 de Juliol, mes una vegada obtinguda la victòria, el govern va començar a posar una mica d'ordre, modernitzà l'exèrcit amb l'ajuda exterior, principalment de Rússia. Els comunistes s'aprofitaren d'aquesta ajuda i ocuparen llocs importants dins del govern. Juan Negrín fou anomenat cap del govern i dirigí el país fins el final de la guerra. El General Miaja fou encarregat de la direcció de les operacions de la guerra.

El *tío* Salvador Arquer i Esteva, per haver estat alcalde de Cardedeu (10-06-1935 al 18-02-1936) fou detingut a primers de febrer del 38 i fou portat junt amb el seu gendre, el cosí Joan Ribalta i Ros, a bord del vapor "Uruguay", que estava ancorat al port de Barcelona. No recordo exactament quan temps hi varen passar, mes si recordo haver anat amb la cosina Maria a portar-li menjar, ja que deien que passaven molta gana. El menjar es deixava al moll, allà era recollit per entregar-lo als destinataris, si bé no permeteren mai poder veure'ls.

No sé pas el temps que estigueren detinguts, suposo que serien uns mesos fins que les coses es normalitzaren relativament, i abans d'acabar la guerra, ja feia temps que el *tío* es passejava per Cardedeu sense cap inconvenient. Per desgràcia en Juanito, en Joan Ribalta i Ros, al sortir fou mobilitzat i estigué al front.

Cada vegada cridaven a files a gent més jove i al mateix temps més gran. Els joves foren coneguts com "La quinta del biberó" i foren carn de canó. Ben pocs varen sobreviure. Molts moriren i altres desapareixeran. Al 38, el pare fou mobilitzat. Tenia 35 anys i per l'edat no el posaren amb un fusell a las trinxeres i sí a la construcció d'elles, però amb unes condicions molt precàries, mal alimentats, mal vestits i més mal equipats. Les coses empitjoraren de tal manera que ni

espardenyes tenia, tingueren d'embolicar-se els peus amb els sacs de ciment vuits. La principal tasca era la construcció de nius de metralladores. .

A l'estiu del 38, la mare i altres dones de Cardedeu viatjaren a les Borges Blanques a on estaven els seus homes. No recordo els dies que varen estar-hi... però com a conseqüència d'aquella visita, la mare quedaria embarassada de la meva germana Pepita, que naixeria uns dies després d'acabar-se la guerra.

El Cos de Tren instal·là un quarter a can Diumer, a la carretera de Cànoves. Els soldats no portaven fusells i la seva obligació era cuidar dels camions i cotxes de l'Exèrcit, la majoria dels quals foren decomissats als seus propietaris al principi de la guerra.

Recordo que el 19 de juliol del 38 es va fer una cursa atlètica amb la participació d'algun d'ells.

Quan la guerra acabà, als terrenys al costat del col·legi de Can Serra es reuniren una gran quantitat de cotxes dels que havien estat confiscats i els propietaris vingueren a retirar-los.

Entre Cardedeu i Llinars, es construí un camp d'aviació militar i hi posaren uns quants avions de caça, bastant petits per cert, i que, de tant en tant, volaven sobre el poble. Els aviadors dormien a Llinars i recordo que anaven molt elegants amb caçadores de pell.

A la Serreta i a la Penya, per ser els punts més alts de Cardedeu s'hi muntaren unes bateries de metralladores antiaèries. Quan els nacionals bombardejaren el poble, per tres vegades, no es varen veure els avions, ni es varen sentir les metralladores.

També, a Cardedeu, tinguérem un grup dels voluntaris internacionals que foren allotjats als locals del Casino, que d'una sala de ball i teatre, passava a convertir-se en una caserna. Quan deixaren el Casino per retornar als seus països, el local tenia un lamentable aspecte pel mal tracte que hagué de suportar.

Els internacionals van oferir un berenar als nois de Cardedeu i una gran quantitat ens reunírem a les pistes de tenis que hi havia al costat del camp de futbol del Casino. Posats en fila, anàrem passant per davant d'ells i vàrem rebre un petit obsequi, que tractant-se de menjar, fou rebut amb gran entusiasme. També un petit grup de l'Orfeó Infantil de Cardedeu hi va actuar amb motiu de la festa de comiat quan a la tardor del 38, després d'una estada no massa llarga, marxaren de Cardedeu.

Al vell col·legi de les Monges, de les afores del poble, hi portaren uns nens i nenes que venien refugiats des de Madrid. Arribaren a Cardedeu quan la guerra va

arribar a les portes de la capital d'Espanya. Els repartiren per diversos indrets i també a Vilalba n'hi varen portar uns quants.

Els diumenges ens trobàvem al CINEMA MONTSERRAT. Les pel·lícules eren en castellà, però en recordo dues de russes amb el títol en català: COP PER COP i ELS HEROICS MARINERS DEL KONSTRAD. No sé perquè recordo els noms, més no l'argument i cal pensar que eren les dues de propaganda comunista soviètica.

No teníem massa relació amb els refugiats; ells anaven junts al cine, s'asseien junts i junts tornaven al col·legi a on estaven allotjats, mes naturalment es lògic que se sentissin forasters i, com que parlaven castellà i nosaltres català, feia més difícil l'amistat, encara que la diferència de llenguatge no fou obstacle per entendre'ns i no es produí mai el més petit incident.

Un jove de Cardedeu es va enamorar d'una d'aquelles noies, es varen casar després de la guerra i varen anar a viure a Madrid. Suposo que, per la parella, el nom de Cardedeu els faria recordar el lloc a on es varen conèixer als temps de la guerra.

Altres refugiats que revérem foren unes famílies andaluses que fugien de la guerra dels fronts del sud. Al principi passaren bastants treballs, tan als mesos de guerra com després. La majoria no tornaren a la seva terra quan la guerra es va acabar i, voluntàriament es convertiren en uns nous cardedeuencs.

Mentre les tropes de Franco cercaven Madrid, es feu famós aquell crit de *NO PASARAN*, i verdaderament, els rebels mai no varen poder ocupar la capital fins els últims dies de la guerra. Per cert, que la guerra comença a Madrid amb una revolta

del militars i acabà de la mateixa manera, amb una rebel·lió contra el que quedava del govern de la República.

De Cardedeu, sortí un camió carregat principalment de matalassos, recollits per donatius del poble, també quelcom de menjar i roba, destinat a ELS HEROICS DEFENSORS DE MADRID, tal com estava escrit amb un cartell ben visible a dalt del camió.

Aquest crit de *NO PASARAN* es va sentir al final de la guerra quan les tropes dels nacionals, abans anomenades feixistes, estaven a les portes de Barcelona; aquesta vegada sí que van passar, i els simpatitzants de Franco deien: JA HEM PASSAT.

Franco quedà sol al cap del govern dels nacionals amb el títol de Caudillo, abans moriren els seus principals col·laboradors, els Generals Sanjurjo i Mola. El govern l'instal·laren a la ciutat de Burgos.

Per culpa de la guerra, als pobles no hi havien homes que no fossin grans. Els joves estaven al front, altres s'havien amagat i bastants fugiren cap a l'estranger. Les autoritats que no anaven al front perquè havien d'ocupar-se dels subministres, de l'ordre i de la defensa –no era pas per la por del front–, també foren mobilitzats, és clar que el que podia se les arreglava per no haver d'anar a les trinxeres.

A la nostra família teníem al front: el pare, l'oncle Pepet, el tío Rafel, els cosins Josep Arquer i Joan Ribalta Ros.

El pare abans de marxar al front ens deixà bastant menjar i, veritablement, no vam passar gana i ja als últims temps com que ningú volia els bitllets de la República, trobàvem llet i altres productes, donant a canvi el que teníem guardat a casa.

Des del front el pare escrivia, més la censura era tan rigorosa que les cartes eren obertes i tatxat tot el que podria considerar-se com informació militar. Així mai sabíem a on estava, sols sabíem que estava en algun lloc de la província de Tarragona.

Després ens assabentàrem que el pare estava prop de Falset, i quan els republicans, el juliol del 38, creuaren el riu Ebre, ell també hi participà, junt a un nombrós exèrcit que va agafar per sorpresa als nacionals, aquest fet va donar molta moral als qui tanta falta els feia.

Mes això sols era el començament, ja que, quan aquells reaccionaren i reberen reforços d'altres fronts, frenaren l'avanç dels republicans i llavors tingué lloc la batalla del Ebre que, a fi de comptes, significà la victorià d'en Franco i la destrossa i desbandada de l'exèrcit republicà .

Un cop perduda per part dels republicans la batalla de l'Ebre, a començaments del desembre del 38, va començar la retirada dels republicans cap a la frontera i molts dels soldats republicans foren fets presoners. D'aquest fet l'exèrcit republicà mai es pogué recuperar, i entre els presoners hi havia el pare, que junt amb un pagès de Cardedeu, foren portats cap a Santoña, prop de Santander. Allà hi van estar fins que reberen un aval de l'Ajuntament de Cardedeu, i a finals del febrer del 39 tornava a casa.

Quan el pare tornà de la guerra ens explicava com va ésser la lluita a Gandesa , a Mora d'Ebre, a Falset i sobre tot a la serres de Cavalls i Pàndols, a on cairen víctimes per centenars o milers, de l'un i de l'altre exèrcit.

Els últims mesos de la guerra a Cardedeu estiguérem incomunicats pel tren. Degut a uns misteriosos vagons que hi havia a l'estació, no era permès parar cap tren, deien que per raons militars. Havíem de baixar o bé a Granollers o bé a Llinars, i continuar en taxi fins a Cardedeu. Un dels taxis era del senyor Masó, que com que no era gaire nou, no l'hi fou decomissat.

Recordo haver vist unes peces de ferro de forma circular, que es deia que feien servir per a construir uns nius de metralladores. No sé de cert si això seria la causa de la prohibició de la parada dels trens. Acabada la guerra, la gent es va adonar que els vagons, que per molt temps restaren aparentment abandonats, estaven plens d'ametlles i avellanes, i com que ningú s'hi oposà, en varen agafar el que van poder.

Per Ràdio Sevilla, el general Queipo de Llano donava a la nit el "parte" de guerra del govern de Franco. Estava prohibit escoltar-lo i calia fer-ho d'amagat. Un dia vaig escoltar que els nacionals havien arribat a Tarragona. L'arribada a Barcelona no podia trigar massa.

Efectivament, Barcelona va caure el 26 de Gener. El mateix dia, o potser el dia abans, a Cardedeu vàrem tenir la desagradable visita de l'aviació. El xiulet de les bombes en caure era esgarriós i les poques bombes que varen caure, si bé no feren víctimes, causaren un pànic a tot el poble, de tal manera que la majoria de cardedeuencs fugiren cap a les cases de pagès a les afores del poble, ja que allà semblava que hi hauria menys perill.

A casa estàvem asseguts a taula a l'hora de dinar, i en sentir els avions i l'explosió de les bombes, ens aixecarem. La mare amb els problemes de l'embaràs, l'àvia, per la seva edat, i només la tia *Rosita* i jo anàvem bastant lleugers, i quan ja érem al carrer, ens adonàrem que el meu germà Joan, que tenia una mica més de quatre anys, estava assegut a la taula sense entendre el que passava.

Després de recollir-lo, vàrem córrer pel carrer al mig de molta gent, que amb gran confusió no sabia a on anar. Al marxar els avions tornàrem a casa, i després de

recollir alguna roba, vàrem anar a casa de la Isabel, una noia de pagès que treballava a la fàbrica amb ma mare. Allà vàrem passar aquella nit i dos o tres dies més.

Al dia següent, de bon matí, l'àvia va a anar al poble, a can Morató, a buscar la llet que preniem el meu germà i jo, i la mare naturalment. Va voler el destí, que de nou els avions escollissin Cardedeu per atacar-lo, i deixaren anar algunes bombes. Una d'elles destruï la casa a on estava l'àvia i la matà, junt amb dues àvies més i dues nenes petites. En Josep Mir, amic meu del col·legi, fou ferit i després de tota una odissea va anar a parar a França, no tornant fins després d'uns quinze mesos d'haver acabat la guerra.

Nosaltres des d'on estàvem vàrem veure els avions allà a dalt del cel, i escoltàrem espantats l'explosió de les bombes. Teníem l'esperança que l'àvia ja hagués sortit del poble, però el temps passava i ella no tomava. Unes hores més tard, no sé qui va venir a donar-nos la mala notícia de la seva mort.

L'endemà tindria lloc l'enterrament i, el germà de l'àvia, el *tío* Salvador, em va dir si volia anar amb ell a l'enterrament, ja que jo era l'únic home de la casa. Com que la mare i la tia *Rosita* estaven molt afectades i ploroses, jo no em vaig veure en cor d'anar-hi. El *tío* va dir-nos que, després del drama que hagué veure, quan el cotxe dels morts amb la caixa de l'àvia difunta al damunt, enfilava el camí del cementiri, que una altra vegada tornaren a bombardejar, i que el cavall que portava la carrossa fúnebre s'esverà i donà voltes esbojarrat pels carrers del poble, fins que el varen poder aturar i enterrar a l'àvia finalment.

Granollers fou ocupada el dissabte 28 de gener del 39 i Cardedeu el diumenge 29. Aquest dia estàvem a can Miret, una masia a on estaven recollits el *tío* Salvador, germà de l'àvia, i la seva família, a l'hora de dinar va pujar en *Poncio* Ribalta que era amic del *tío*, feia una cara molt seriosa i seguidament ens donà la mala i inesperada notícia:

—Han matat a en *Juanito* Ribalta.

En Joan Ribalta Ros era el marit de nostra cosina Maria i gendre del *tío*. Aquest, amb tres dies de diferència, havia perdut a la seva germana i al seu gendre.

En Joan Ribalta i Ros, el gorrista, tocava el piano junt amb en Quim Pous el violí als balls del Casino. Un cop va sortir de la presó el varen mobilitzar i l'enviaren al front de batalla. Després de la batalla de l'Ebre i de la retirada cap a França amb el desordre total de les tropes, va desertar com feren molts soldats republicans. Es trobà al factor de l'estació, en Joaquim Pou i Puig, amb ell anaren junts fins a

Granollers, ja ocupat per les tropes dels nacionals, aquí es produí una confusió a l'arribar-hi i, com que els digueren que ja havien ocupat Cardedeu, decidiren doncs anar cap a Cardedeu que encara estava en poder dels republicans. Foren detinguts i afusellats per desertors a la paret de la granja Viadé. En Joan era una excel·lent persona i un bon pare de família, tingué una mort que no es mereixia de cap manera.

Les carreteres estaven plenes de fugitius, civils i militars que feien el camí de retirada cap a França amb un total desordre. Recordo haver vist passar carros carregats amb matalassos, mobles, menjar i gent gran i petits a d'alt. Alguns venien de molt lluny, dels volts de Tortosa i Tarragona, tots feien cara d'espantats i fugien de les tropes de Franco i també dels moros, dels quals se'n parlaven barbaritats.

Feien llàstima els soldats, miserablement vestits, alguns ferits o malalts i tots amb una expressió de cansament i desesperació. Evidentment tot estava perdut i sols esperaven poder creuar la frontera, esperant que els rebrien amb cordialitat, es recuperarien i més endavant ja en parlaríem.

També fugien cap a França els que tenien por de les represàlies del vencedors, o per haver ocupat càrrecs polítics. Es deia que eren els primers que afusellaven.

A Cardedeu, la revolta va començar amb un incendi, el de l'església del poble i es va acabar amb uns altres incendis, el de la fàbrica del senyor Borràs, la farinera i el magatzem de grans de can Torruella. Assassinaren gent al començar i assassinaren gent a la retirada. Quan el diumenge a la tarda vàrem anar al poble i trobàrem els primers soldats nacionals vam comprendre que la guerra ja s' havia acabat a Cardedeu. Durà uns tres anys, per culpa dels uns i dels altres, foren molts els cardedeuencs que no veuriem la pau.

Nosaltres, de moment, no podíem tornar a casa ja que l'havien saquejada. Estava tot brut i regirat, no sé que buscarien, però la meva bicicleta, el violí que els Reis em dugueren i fins la cartera amb els llibres de l'escola havien desaparegut. Deien que els soldats robaven, tant els que fugien com els que arribaven; jo no em puc imaginar a un soldat caminant, portant a la mà una petita bicicleta i una cartera amb llibres i llibretes que no li servien per res.

Vaig veure passar els camions, els tancs i també a la tropa caminant amb cara de cansats, però un xic més alegres que els rojos que fugien, naturalment tenien motius per estar-ne doncs ells eren els triomfadors.

Quan tinguérem la casa una mica endreçada, vàrem instal·lar-nos-hi, amb la gran pena pel vuit que deixà l'àvia. Haviem de començar de nou, i gràcies a uns duros de plata que havíem guardat amagats a no sé on, la tia Rosita va anar a Barcelona i recordo que, entre altres, coses va portar plàtans. Aquesta fruita havia

desaparegut al començar la guerra perquè venia de Canàries i aquelles illes, sempre estigueren del costat de Franco.

Nosaltres no havíem sentit parlar molt de José Antonio i sí de Franco, mes ara a molts llocs s'havien pintat retrats dels dos personatges i inclús al Cinema Montserrat obligaren a posar a dalt de l'escenari dues grans fotografies dels dos personatges esmentats i abans de començar la pel·lícula s'havia de cantar primer el CARA AL SOL amb el braç enlaire.

Un acudit deia que en Negrin, últim cap de govern de la república, era més llest que en Franco, doncs quan aquest aixecava la mà per veure si plovia, l'altre, en Negrin ja empunyava el paraigua.

Al cap de pocs dies d'entrar els nacionals van nomenar alcalde de Cardedeu el meu tío Salvador Arquer i Esteva, que ho va ser fins a l'any 1947. Si alguna vegada anava a veure'l a l'Ajuntament l'agutzil em deia que *debía hablar en castellano*, i pels carrers es demanava *hablar en el idioma del Imperio*.

De mica en mica, les botigues reberen més productes i aviat ens vàrem oblidar del racionament, mai de totes les penalitats passades.

El pare tornà del front a temps pel naixement de la meva germana, que tingué lloc el 22 d'Abril del 39.

La guerra havia acabat el dia 1 d'abril i a Cardedeu es va celebrar passejant pels carrers un dels avions de caça que hi havia al camp d'aviació.

El mal son de la guerra s'havia acabat. De nou estàvem en pau. Però quina llàstima que tants joves útils per la pàtria morissin per causa d'una guerra que ningú havia desitjat.

EL DIFÍCIL RETORN A LA NORMALITAT

Per tal de tornar als costums d'abans de la guerra i de recuperar l'església, abandonada durant gairebé tres anys, i que fou escenari de moltes pedregues dels vailets del poble, es començaren les obres.

Un dels primers actes religiosos fou una Missa de campanya a la plaça de Sant Joan. Fins que l'església no estigué llesta, la Missa i els altres cultes religiosos, es feien al local de l'Esbarjo.

En aquella Pasqua del 39 es compta de nou amb els cants de l'Orfeó Infantil. Unes cançonetes senzilles i amb català, encara que algú no hi estigués d'acord. Això si havíem de cridar allò de:

–FRANCO, FRANCO, FRANCO. ARRIBA ESPANYA!

La bandera republicana havia desaparegut i també la catalana. Ara teníem la bandera "rojo y gualda" i també la vermella i negra, però no era de la CNT ni de la FAI, sinó de la FALANGE ESPANOLA TRADICIONALISTA Y DE LAS JONS, o com es deia d'amagat, dels que es foten de la gent.

Oficialment, la guerra s'havia acabat el dia 1 d'Abril del 1939. Deixàvem enrere tres anys molt difícils i dolorosos. Poques famílies es lliuraren de tenir assassinats, morts a la guerra, morts pels bombardejos, desapareguts al front, presoners o exiliats.

Els vencedors foren impecables amb els vençuts. Igual que al començar la guerra, que una denuncia podia significar la mort, també ara es mataven persones gràcies als testimonis en contra. És bo aclarir que al Camp de la Bota i al Castell de Montjuic de Barcelona foren afusellats molts presoners i no sempre es va poder demostrar llur culpabilitat.

Un germà del meu amic Francesc Cot, en Jaume Cot i Pujades, sembla que fou comunista, era pel temps que les tropes de Franco estaven a punt d'entrar a Cardedeu i el seu pare l'hi va aconsellar que marxés a Franca. Ell, convençut que no havia fet cap mal, es negà a marxar i es quedà al poble. Gràcies a una denúncia anònima fou detingut i empresonat a Barcelona, jutjat i condemnat a mort. El seu pare anà a veure'l per acomiadar-se abans del seu afusellament. El noi es va acomiadar plorant i lamentant no haver-li fet cas del seu consell. Aquest no es recuperà de la mort del fill i uns mesos més tard es va morir.

L'altre drama foren els desapareguts. A l'acabar la guerra, molts pares que feia temps no tenien notícies dels seus fills esperaven rebre'ls d'un moment a l'altre, ja que tot s'havia acabat. Alguns afortunats tornaren a casa i abraçaren a la família, per degradia, d'altres mai més se'n va saber res i durant molts temps van esperar inútilment el seu retorn.

Molt greu fou el cas dels exiliats. De tota la gentada que fugí cap a Franca a l'hivern del 39 tots passaren fred, gana, por i humiliacions, tot i que alguns no arribaren a passar a l'altra banda i tornaren a peu. Vaig veure a Cardedeu, passar uns carros que a la retirada feren el camí a la inversa. Els que foren admesos a França, foren tractats bastant malament, els internaren en uns camps de concentració a les platges, gairebé a l'aire lliure en ple hivern i en unes pèssimes condicions sanitàries.

Sembla que els francesos no esperaven aquella immensa marea humana que arribava al seu país i el tracte als civils o als militars, no fou el que la majoria esperaven.

Els que tenien família a Franca i els reclamaren, o els polítics i oficials de l'exèrcit tingueren més facilitats per abandonar els camps on estaven detinguts, els altres hi passaren molt temps, com a presoners de guerra.

Moltes famílies quedaren separades per culpa de la retirada i no totes es van poder reunir més tard: els homes no podien tornar perquè tenien por, i era quasi impossible per les dones passar la frontera sense papers i amb els fills petits per reunir-se amb el seu marit. Hageren de passar molts anys perquè els exiliats tomessin i no tornaren pas tots.

A casa el 22 d' Abril, acabada d'estrenar la primavera, va néixer la meva germana Pepita; tenia jo deu anys i el meu germà, en Joan, cinc. El part fou normal i com era costum en aquells temps, fou la llevadora Maria, la mateixa que ens havia portat al meu germà i a mi, la que se n'ocuparia. Avui dia crec que els nens neixen a les clíniques i hospitals, abans no era així.

L'augment de la família ens alegrà a tots, si bé teníem el dolorós record de la recent mort de l'avia Eulàlia, que tan contenta haguera estat de poder-la conèixer. L'oncle Pepet de Santa Coloma, i la tia Pepita foren els seus padrins i, com que els treballs de neteja i reconstrucció del temple no estaven acabats, el bateig tingué lloc a l'Esbarjo.

Després d'una preparació de tres mesos, el 14 de Maig del 1940, vaig rebre la Primera Comunió a l'Església i com que els bancs de fusta de l'església foren cremats el Juliol del 36, havíem de portar cada un de nosaltres tres cadires: dues per als pares i la tercera per als que fèiem la primera comunió. La cerimònia fou una Missa en llatí i després un llarg sermó, afortunadament en català. El català estava prohibit i tots els actes públics eren en castellà, fins i tot varen prohibir parlar en la nostra llengua. I no cal dir que, a les escoles, encara que els mestres fossin catalans, s'havien de donar les classes en castellà.

Tardà un temps que les escoles funcionessin de nou. S'havien de preparar nous mestres, amb nous textos, que naturalment serien en castellà. De moment, a casa em portaren a Can Camps, el baster, i que era mestre, a rebre unes classes, fins que al mateix Esbarjo, habilitat com escola, fou obert. Un temps més tard, l'escola s'instal·là a l'antic Casino, el mateix que tingué tan mal tracte quan s'hi allotjaren els Internacionals durant la guerra.

Una novetat fou el "FRENTE DE JUVENTUDES", una secció de la Falange que agrupà a molts joves de Cardedeu. A mi m'agradava tocar el tambor i a casa em van

comprar la camisa blava, els pantalons curts negres i la boina vermella amb el corresponent corretjam. Un grup de 6 ó 8 nois vàrem aprendre a tocar el tambor i la corneta, desfilant pels carrers de Cardedeu, per cert tocant bastant malament.

Els nois de pagès i alguns fills dels obrers estaven agrupats a la “HERMANDAD DE LABRADORES y GANADEROS” i els obligaven a anar a missa els diumenges. Nosaltres al davant tocant cornetes i tambors, seguits d'uns altres nois que marcaven el pas, també amb l'uniforme de Falange, i per últim aquells pobres nois, que drets darrera l'església, esperaven distrets que la missa i el sermó s'acabessin.

La pallassada durà un bon temps, fins que algú va deixar d'obligar anar a missa a aquells nois. Estic segur que la majoria no aniria més al temple, només als enterraments i a casar-se, ja que no existia cap altre matrimoni que no fos l'eclesiàstic.

La nostra banda funcionà un temps i acudíem a les festes de l'aniversari de la “Liberación” i també quan el Governador Civil de Barcelona Antonio de Correa y Veglison visitava el poble. La Falange fou un pilar del govern de Franco. Molts governadors i alcaldes eren del partit únic i la seva influència durà fins a la derrota del seus amics, els nazis d'Adolf Hitler a la Segona Guerra Mundial.

Moltes coses s'anaven normalitzant, tot i que la recuperació costava bastant. Com que la fàbrica del senyor Borràs acabada la guerra fou cremada, mentre es reconstruïa, es varen muntar uns telers en una casa bastant gran de la carretera, a l'encreuament de la carretera de Cànoves i Dosrius, començant a fabricar samarretes, mitges i altres genres de punt.

Van venir quatre tècnics alemanys per instal·lar les màquines i hi van estar molt temps a Cardedeu. Dormien a la Fonda del Ninot, al carrer de la Riera, i com que

esclatà la guerra a Alemanya, sense haver acabat el muntatge, passaren tota la guerra al poble i, fins el final de la mateixa, no tornaren a Alemanya.

Ramon Ballart Tarrats (primer a l'esquerra) amb Walter, Conrad, Frits i Kurt (Segon i tercer començant per l'esquerra i primer i segon començant per la dreta).

Per cert, aquests tècnics, dos o tres, sortien de la Fonda per anar a la fàbrica, lluint *traje*, camisa i corbata. Al treball es canviaven de roba i això era una novetat, doncs els obrers, els paletes, els manyans etc. anaven a la feina amb la mateixa roba que portaven per treballar. Es deia que aquells estrangers es banyaven cada dia, i tampoc això es feia gaire sovint al poble, ja que les cases no tenien instal·lacions per banyar-se i, durant l'hivern, la gent es rentava, però banyar-se no es feia massa sovint. Tampoc hi havien rentadores elèctriques i les dones a l'hivern rentaven amb l'aigua gelada, i sovint havien de trencar el gel del safareig amb el picador de fusta.

Després de la guerra es prohibí el que el nou règim considerava la disbauxa del Carnaval. La quaresma als anys 40 es convertí en una rigorosa manifestació de dolor religiós. Durant 40 dies no podien fer ball, solament cine i *varietés*, que consistia en un espectacle d'artistes en viu. No se'ns deixava tornar a ballar fins el diumenge de Pasqua. Els divendres no es podia menjar carn si no es tenia la Butlla del Vaticà i uns dies eren de dejuni. El Dijous Sant per la tarda i el Divendres Sant pel matí, no es permetia a Barcelona la circulació d'automòbils.

A Cardedeu no teníem aquests problemes, ja que la circulació de vehicles era molt escassa i es podia fer sense inconvenients la processó del Dijous Sant cap al vespre, passant per la carretera amb tota tranquil·litat.

També va arribar a Cardedeu l'AUXILIO SOCIAL". Un organisme del govern que tenia com objecte donar menjar als pobres de la vila o aquells que ho necessitaven. Funcionà un bon temps, i si bé no se servien plats exquisits, va complir el propòsit

d'alimentar als que ho necessitaven i que eren bastants, si bé anaven a menjar una mica avergonyits.

No fou una sorpresa l'esclat de la guerra a Europa, la cosa feia temps que es veia a venir. Pel setembre de 1940 els alemanys envaïren Polònia i l'ocuparen en pocs dies. Més tard, van ser els Països Baixos, Bèlgica i França, passant fàcilment sobre la línia Maginot i arribant poc després a París.

A Cardedeu seguíem la marxa de la guerra pels diaris i les notícies de Radio Nacional de Espanya, que era l'única que podia donar-les. A casa rebíem LA VANGUARDIA, que era un bon diari, les notícies, igual com va passar durant la Guerra estaven censurades i sovint calia llegir-les entre línies.

Una vegada més, la gent es dividia amb dos bàndols: els simpatitzants del govern, volien el triomf dels alemanys i els antics republicans esperaven que els francesos i anglesos derrotarien a les tropes d'Adolf Hitler i a les de Benito Mussolini, que tant contribuïren a la derrota dels republicans a la guerra d'Espanya del 36 al 39. Molts d'ells seguien esperant la derrota dels nazis, amb l'esperança del retorn del govern de la República.

La guerra a Europa fou una bufetada per la recuperació d'Espanya. A la falta dels braços de tants desapareguts de la guerra, s'hi afegien ara la de aquells joves que havien fet la guerra, els llicenciaven i els tornaven a cridar de nou per raons de seguretat, i entre pitos i flautes, van estar una pila d'anys a les casernes.

S'havien de reconstruir fàbriques, ponts, carreteres, molls, ports i moltes cases, inclús pobles sencers. Espanya havia de pagar els deutes de guerra i l'or de la nació estava a Rússia. Les importacions de l'estranger disminuïren i faltaren altre cop moltes coses, principalment els aliments. De nou va tornar a faltar el pa, les patates, l'oli, l'arròs, el sabó etc. etc. i el govern es veié obligat a implantar un altra vegada el racionament, mitjançant les famoses cartilles i de nou tornaren les cues per aconseguir menjar, com durant la guerra.

La tisis augmentà i jo recordo que molts joves del poble van morir d'aquesta malaltia, per falta d'aliments o per contagi. Una conseqüència més de la passada guerra.

El pare anava cada dia a Barcelona per proveir la botiga i va decidir de posar-se de recader entre Cardedeu i Barcelona. El matí hi portava principalment: llet, pa, ous, gallines, carn i altres aliments que es trobaven fàcilment a Cardedeu i que els de Barcelona necessitaven, ja que el racionament fou altre vegada escàs i dolent. Recordo molt desagradablement el pa de blat de moro, totalment incomedible, i és clar que la gent de Barcelona volien menjar pa, blanc o negre, d'una qualitat semblant a la d'abans de la guerra.

Treballava de valent, doncs, després de repartir els encàrrecs, tornava al poble amb les coses que els de Cardedeu li havien encarregat de Barcelona. D'aquesta manera a casa teníem cada dia fruita de la ciutat i la venda anava molt bé.

Amb la relativa prosperitat que gaudíem a casa, van pensar que seria bo buscar un col·legi millor que el de Cardedeu i van escollir els Escolapis de Granollers. Mai podré agrair suficientment als pares l'esforç que feren per donar-me aquella magnífica educació que tant útil em va ser més endavant.

Crec que pagàvem vint-i-cinc pessetes al mes als Escolapis i anant a Granollers amb el tren teníem l'ocasió de llegir ràpidament La Vanguardia amb les darreres notícies de la guerra mundial i que els homes comentaven apassionadament. Nosaltres parlàvem poc de la guerra, era una cosa que passava molt lluny de casa i encara teníem tots els mals records de la nostra.

Des de el col·legi vaig veure passar un tren amb els voluntaris de la DIVISION AZUL, que anaven cap a Rússia, travessant França i Alemanya. Aquesta divisió era obra de Serrano Sunyer, cunyat de Franco i falangista dels primers. Es deia que no tots eren voluntaris, mes feien uns bons cants i molta xerinola. De la guerra mundial, segurament el pas d'aquell tren, seria l'única cosa que veuríem. Molts dels que marxaven amb tanta eufòria no varen tornar, els seus cossos quedaren a la Rússia d'Stalin, conegut popularment com en Pep del gel.

LA PLACA DELS CAIGUTS I LA SEVA HISTÒRIA

El nom de Sant Antoni de Vilamajor apareixia en una placa de marbre col·locada a la façana de la Casa de la Vila i tenia relació amb un fet històric ocorregut durant una de les guerres dels Carlins que va tenir lloc el 7 de novembre del 1873.

Uns cardedeuencs, en assabentar-se que les tropes carlistes s'apropaven al poble, es van refugiar dins del campanar de l'església. Al ser descoberts, els manaren baixar del cim a on estaven amagats i, com que es varen negar a obeir-los, van apilonar feixos de llenya, i hi calaren foc i el fum els obligà a baixar; sent d'immediat empresonats i, després de poc temps, varen ser lligats amb una corda i conduïts a Sant Antoni de Vilamajor... varen ser dinou veïns del nostre poble i foren afusellats en el cementiri. El 14 d'abril del 1934 va tenir un lloc una gran festa amb motiu de la inauguració de la placa que recordava aquest succés; tenia els noms de totes les víctimes gravats, i estava situada a la façana de l'ajuntament vell, allà a la plaça de l'Església.

Uns anys més tard, vaig tenir l'ocasió de conèixer el campanar. Vaig pujar per les escales, fosques com una gola de llop, i em vaig imaginar com seria el suplici d'aquells herois cardedeuencs.

Aquesta placa fou històrica. Acabada la guerra, era obligatori posar a totes les esglésies d'Espanya, els noms de LOS CAIDOS POR DIOS Y POR ESPAÑA, i es va fer servir la part de darrera de la vella placa per complir amb l'ordre, ara es llegien els noms dels que moriren a mans dels rojos. Cal aclarir que els noms dels cardedeuencs que moriren per les bombes de la aviació franquista o al front a les files del republicans, no aparegueren a la placa, ni mai, fins ara, se'ls hi ha dedicat cap record.

EPÍLEG

L'any 1956 vaig deixar el meu poble per anar a guanyar-me la vida a Veneçuela, però sempre que les circumstàncies m'ho han permès he tornat a Cardedeu. No sé a on vaig llegir un proverbi que deia més o menys: "El meu poble és el més gran perquè és el meu poble", i que potser trobareu una mica apassionat, però per a mi, Cardedeu és el millor del món.

El poble que vaig deixar l'any 56, tenia tres mil habitants, ara en té més de disset mil i no és pas el mateix. Tampoc la gent és igual, i per mi quan retorno al meu poble el més important es el canvi amb les cases, els costums, els jocs, els joguets i de tantes coses. És satisfactori comprovar com ha millorat el nivell de vida de la gent; aquesta vesteix molt millor, té accés a molts articles, tant de coses de menjar com de vestir; més personalment jo prefereixo aquell Cardedeu d'abans, el

Cardedeu de la meva infantesa i joventut i, després de tants anys, encara enyoro el poble que em va veure néixer i a on vaig passar uns anys meravellosos, si bé no varen faltar pas les penes, els disgustos i la por que varen haver de suportar moltes vegades.

Seria per mi molt satisfactori que, algunes de les coses que recordo, us agradin una mica, i si algú de la meva edat les arriba a llegir, mentalment pugui tornar a viure aquells anys passats. El poble es més gran, més modern, més net ja no hi deu faltar de res... tot i així jo em quedo amb el Cardedeu d'abans, quan tothom es coneixia i els nens i nenes podien jugar tranquil·lament pels carrers. Ara juguen a algunes places amb la vigilància dels avis.

Per desgracia molts dels parents i algunes persones que recordo, ja ens han deixat. Sigui aquest treball un petit homenatge a la seva memòria.

